

A KÖZSÉG TÖRTÉNELME

1./ MAGYARNÁNDOR NEVÉNEK EREDETE

Minden helység, falu vagy város történetének vizsgálata alkalmával önkéntelenül felvetődik a kérdés, honnan kapta a falu vagy a város a nevét, mikor keletkezett? Ezekre a kérdésekre pontos és hiteles választ adni nagyon nehéz.

A települések őstörténetére vonatkozó feljegyzések elég hiányosak, nagyon kevés írásos anyag áll rendelkezésre. Egyes helyeken szájhagyomány is őriz adatokat a község vagy város keletkezésére vonatkozóan. Ezek sem hiteles kútforrások. Községünk esetében szájhagyomány nem él, így csak az írásos feljegyzésekre vagyunk utalva. Forgassuk tehát vissza az idő kerekét s lapozgassunk a fellelhető írásos emlékek között.

A község jelenlegi neve összetett szó. Mai köznapi használatban Nándort emlegetjük. A legrégebb feljegyzések mind Nándorról szólnak. Tehát a falu eredeti neve Nándor.

Induljunk el időrendben Nándor nevének felkutatására, a helységnév születéséhez.

Községünk szerves része hazánk földjének. Jelene múltjától elválaszthatatlan egységet alkot. A múlt megismerésével világosabban látjuk a jelent s a jelen alakításával születik meg a jövő.

Egy-egy település pontos keletkezését nem lehet egy meghatározott évszámhoz kötni. A falut a letelepedett emberek sok évszázados munkája alakította ki. Falu csak ott keletkezhetett, ahol a letelepedett embereknek az életfeltételek biztosítva vannak /víz, élelem, tüzelő, állatok számára legelő/. Ezek a feltételek biztosítottak voltak. A történelmi fejlődés során a „falu” szó kezdetben nem települést, hanem ember csoportot jelentett. A „nagycsaláddal” mint gazdasági és társadalmi egységgel a szomszédos népeknél is találkozunk. Ilyen értelemben jutunk el a „villa” fogalmához. Ez olyan földbirtokot jelentett a XI-XIII. században, amelyen később épült fel a falu.

A legrégebb írott emlékek sorában az Országos Levéltár feljegyzéseiben 1278-ból „Villa Nándor” elnevezést találjuk. 1336-ban már „Nandor” szerepel, ugyancsak említést találunk 1429 és 1439-ben Nándorról /Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza I. kötet Nógrád megye részében/.

Más forrásmunkát vizsgálva a váci káptalan által kiállított 1278-as oklevelében „Villa Nandor”

elnevezés fordul elő, mely szerint Nandori Renald és Jakab birtokrészt engednek át Nenei Endrének. A „Villa Nandor” megjelölés arra enged következtetni, hogy a földbirtok a Nandori család tulajdona volt. Ezen a földbirtokon épült fel a falu: Nándor. A helységképződést nem tekinthetjük lezárt folyamatnak. Helységnevek ma is keletkeznek és tűnnek el szemünk előtt vagy az eredeti név valamilyen jelzót kap idők folyamán. Ez történt községünk esetében is. 1906-ban Nándor a „Magyar” előtagot az országos helységnevérendezés során kapta s így lett a mai helységnevé: Magyaránador.

Térjünk vissza a Nándori családra s kövessük az utat tovább. Valószínűleg ebből a családból származhatott Nándori Endre váci kanonok 1540 körül.

III. Endre király Lodomér esztergomi érseknek két Nándor nevű falut adományozott, melyek közül az egyik Nógrád, a másik Komárom megyei Nándor lehetett.

Ezért fordult elő az 1332-1337. évi pápai tizedjegyzékben, az esztergomi érsekségben, a nógrádi főesperességben „Nandor” plébánia, melynek Pál nevű papja van. Ez Ortway Tivadar szerint is a mai vácegyházmegyei Nándor /Momente Vaticana I. 229 Ortway: Magyarország egyházi földleírása 41.o./.

A nógrád megyei 1542. évi adóösszeírás szerint a nándori plébános két forint adót fizetett.

1.

Pázmány Péter az 1629. évi nagyszombati zsinat I. függelékében Nándort az érsek megyei nógrádi főesperesség plébániái közé sorolja /Péterffy Concilia R. Hung. II. 269/, de a XVII. század végén már a váci egyházmegyéhez tartozik. Az 1584, 1593, 1596-os, az 1700-as Dica összeírásokban a helység neve Nándor.

Az 1633-34-es török számadókönyvekben községünk Landor elnevezéssel szerepel /valószínű elírás lehet, az gyakran előfordul, lásd a Nógrád megyei levéltár anyagát/.

A későbbi összeírásokban a község neve újra Nándor 1906-ig. A dunai bolgár jelentésű népnévből is származtatható a falu neve: Nandir személynévből, amely 1200 körül is használatos volt. Megállapítható, hogy községünk neve személynevet takar. A személynévi helységnevek korai alapításra utalnak, ezek a XIII. század előtt keletkeztek.

A falu történetében kezdetben csak földbirtok volt, amelyen később épült fel a falu /villa/. A kis települést a birtokos nevével együtt említették, amit láttunk Nándor esetében is. Az új település a nevét tehát a birtokadományozótól kapta.

2. Községünk története a törökök megjelenéséig

a./ Őstörténeti idők

Községünk őstörténetére vonatkozóan adatok teljesen ismeretlenek.

Régészeti leletek sem kerültek eddig a felszínre. Tárgyi bizonyítékok hiányában csak a környéken talált tárgyak alapján tudunk következtetni a hajdani életre. A régmúlt kutatásával intenzíven csak az utóbbi évtizedben kezdtek foglalkozni az emberek. Mindenkit érdekel helységének története. A tekintet a múltra irányul s kíváncsisággal szeretnénk minél többet tudni településünkéről. A község felszínének kialakulásával kapcsolatban foglalkoztunk az egyes korszakokkal. A jégkorszak előtti időben környékünkön különféle állatok éltek. Ezt igazolja 1969 júliusában Cserháthalápon a sóderbányában talált két teljes mamutagyar. 26 x 16 cm-es darabját a magyarnándori általános iskola őrzi. Környékünkön barlangképződésre alkalmas másodkori vagy harmadkori mészkőhegyek, löszképződmények nincsenek. Így a kőkorszak vadász és gyűjtögető népeinek megtelepedésére alkalmas hely nem akadt. Tehát településről nem beszélhetünk. Az akkor vadászó életmódot folytató 20-30 főből álló kis közösség csak ilyen rövid ideig tartózkodott egy helyen. Ezek a kisebb csoportok /Hordák/ sem nyelvileg, sem fejlettségi fokon nem lehettek egységesek. A kőkorszakból Szandán átfúrt kőbaltát is találtak.

Az emberiségnek egyik legnagyobb gazdasági forradalma az újkőkorszak idején zajlott le. E korban az ember már, mint a természeti erők tudatos alakítója lép elének. Élete már nem függött többé az időjárás vagy a vadállatok vándorlásának veszélyétől. Letelepült, sok évszázadon át, jól épített házakban élt. Később földműveléssel és állattartással foglalkozott. Felbomlott az ősközösség. A rézkorban a földművelő – állattenyésztő életmód lehetőséget adott arra, hogy a családnál nagyobb, a vérrokonságon alapuló közösségek, a nemzetségek jöjjenek létre. A kisebb – nagyobb népeket nem ismerjük. Tartósabb települések alakultak, - nyomaikat a felszínre hozott leletek is igazolják. Balassagyarmatról rézfejszét, Szügyből ellentett élű csákányt, Cserhátsurányból rézedényeket ismerünk.

A folyóvölgyek és az Észak – Cserhát lankás dombvidékei egyre jobban benépesülnek i.e. 1500 táján.

A bronzkorban nagy a népcsoportok mozgása. Viszonylag nyugodt, békés paraszti fejlődés korszaka következik.

Az emberek aránylag „nagy” falvakban koncentrálnak és földműveléssel, állattenyésztéssel foglalkoznak. Ékszerek és fegyverek készülnek már.

Környékünk bronzkori telephelyei: Szanda-várhegy, Patvarc, Nógrádmarcfal és Balassagyarmat. A kapás földművelés mellett a fonás – szövés, a fém és edényművesség erőteljesen fejlődik.

2.

Az állattartással az állatállomány állandóan nő, a vadászat már csökken és tért hódít a sertésenyésztés. Ezzel együtt a társadalom fejlődik, s a nemzetségfő kiemelkedik. Nagy vagyoni különbségek keletkeznek s nő a férfi vezető szerepe. A vagyoni és társadalmi különbségek mellett más népek egyre fokozódó támadásai is indokolják a nagyszámú fegyverleleteket és az elrejtett ékszereket. A bronzkort követi a vaskor, mely már bevezet a történelmi időbe. A fejlődés már meghatározható népekhez kapcsolódik.

Az új kemény és rugalmas fémmel, a vassal együtt új harcos osztály jelenik meg: lándzsákkal, kardokkal, pajzsokkal, sőt páncéllal felszerelt katonai uralkodó réteg. Ezek kőből emelt házakban laktak. Ha meghaltak, elégetett hamvaik fölé hatalmas sírhalmokat emeltek. Településeiket magas falakkal és kő-sáncokkal védték. A falukon belül már igazi munkamegosztás érvényesült: kovácsok, fegyverkovácsok, vasolvasztók, ékszemívesek, fazekasok, kereskedők.

b./Az ókor és a népvándorlás

A vaskorral indul meg tulajdonképpen a történelmi kor. Az erős vagyoni tagozódás miatt nagy társadalmi ellentétek alakulnak ki s így megindul a harc a társadalmi tagozódás felé, az osztálytársadalom kialakulásához. Erősen megváltozik a termelés és a társadalmi viszonyok új életformát követelnek meg.

Ez a szükségszerűség indítja meg a nagy népvándorlást, melynek hullámai eléri a mai Nógrád területét is.

Időszámítás előtti VIII. században iráni eredetű népcsoportok árasztják el a cserhát vidékét s mintegy 300 évig tartó idő után új népek látogatnak e tájra. A római Pannónia bennszülött lakosságának legrégebbi, ma már kihalt illírhez közel álló vaskori lakossággal, a germánokkal i.e. a IV. században nyugatról a kelták behatolásával uralmuk alá kerülnek s véres harcok után a kelták uralma következett.

A kelták hazánkban az első ismert nép, akiről már közelebbi dolgokat tudunk. A hazai és az európai kelták fejlődése a törzsi államalakulatok kialakulása felé haladt. Nagy törzsi központok keletkeztek, amelyekben elég jól szervezett vezető réteg uralkodott. Erőteljesen fejlődött a vasművesség. A fegyverekben és

munkaeszközökben olyan típusokat fejlesztettek ki, amelyek európai viszonylatban a középkor végéig alig változtak valamit. Fazekas mesterségben forradalmi újítás a gyorsan forgó fazekaskorong használata.

Gazdasági életükre a hirtelen fejlődés a jellemző, eljutottak az önálló pénzverésig, illetve annak használatához.

A Római Birodalom egyik legjellemzőbb sajátossága a városi kultúra egyöntetűsége. A városi élethez hozzátartozott a jó útépítés, a vízvezeték és fürdők használata.

A Cserhát vidéke nem tartozott a Római Birodalomhoz, annak kereskedői ellátogattak a területre is.

A rómaiak megerősítik a Dunamenti határvonalakat a barbárok támadásai /szarmaták, kvádok /quadok/, dákok/ miatt. A rómaiak és a barbárok közötti harc általános lesz az I.-IV. században.

A római rabszolgatársadalom ellentétei és a barbárok állandó nyomásának hatására felbomlik a római birodalom s hazánk területén megjelennek a hunok is, 400 táján. 75 éven át valamennyi Római Birodalmon kívül élő európai népek urai és parancsolói. Központjuk 420-ig a Volgától keletre volt. Onnan helyezik át a székhelyüket a Kárpát-medence déli felébe /Szeged környékére/, ahol 30-40 évet töltenek.

A hunok életéről, a Kelet-Római Birodalom követe, a történetíró Prizkosz Rhetor ad részletes leírást.

Attila 453-ban bekövetkezett halálával felbomlik a nagy hun birodalom s a népek vándorlása tovább tartott. Az avarok a VI. sz. közepén jelennek meg Kelet-Európában.

3.

567-ben a longobardok szövetségben jutnak el a Tisza vidékére. Egy évvel később a longobardok kivonulása során megszállják a Dunántúlt.

Az avar nép a Kárpát medencét egészében uralja. Északnyugat felől területeinkre húzódnak a szlávok a VI. századtól kezdve. 570-es években megszületik az avarok hatalmas birodalma, amely 250 évig fennállott.

Nógrádban a feltárt avar temetők /Nógrádkövesd, Szirák, a szécsényi Pinkahegy/ és egyéb avar leletek arról tanúskodnak, hogy igen fejlett kultúrájuk volt. Törzsszövetségben élnek. Uralmukat hazánktól nyugatra, északnyugatra, a mai Morvaország és Ausztria területére kiterjesztik. A szlávok az avarok alattvalói, akik már többségükben keresztények és földműveléssel foglalkoztak. A szlávok

az avarokkal békében éltek, s nemzetiségüket önállóan megtartották, de gazdaságilag kihasználták őket. A mai Északi – hegyvidéket gazdagon szláv települések hálózják be. A mai helységnevek is a 800-as években élő szláv lakosság emlékét őrzik, mint: Liszkó, Herencsény, Terény /Tenyere/, Szanda, Debercsény, stb. Nándor területén a szlávok telephelyéről adat nincsen. Feltevés szerint ebben az időben községünk még nem volt lakott hely. Debercsény neve szláv eredetre utal, tehát lakott település volt.

A X. században a Morva Birodalom felbomlásával politikai szervezettségük is meglazult s így a honfoglaló magyarság könnyen birtokba vehette a szláv területeket is.

c./ A honfoglalás és az államalapítás kora

A magyar honfoglalás a Kárpát medencében új korszakot nyit, hiszen a népvándorlás egymásba torlódó hullámai után olyan nép érkezik e területre, amely itt hazát alapít és véglegesen birtokba veszi hazánk mai területét.

A finnugor népek a különböző népek támadásai miatt az őshazából /Baskíria/ észak és dél felé vándorolnak. A magyarok /mogorok/ az Ural hegység déli részéről előbb Levédiába

/Don vidéke/, majd a IX. században Etelközbe vándorolnak. A besenyők támadásai miatt innen nyugatra kelnek s Árpád fejedelem vezetésével a Kárpátokon át /Verecke/, Déli Kárpátok, Al-Duna, 895-896-ban eljutnak a Kárpát-medencébe, legyőzve Szvatopluk fejedelmet.

Fokozatosan megszállják a Kárpát-medence középső, majd szélső részeit. A honfoglaló magyarság a megszállt terület lakóit nem űzi el, hanem birtokukban megtartották. A szlávok mellett itt élnek az avarok pásztorkodó leszármazottai is, akik a honfoglalókkal azonos életmódot folytattak s így beolvadtak a magyarságba. A vándorló magyarság sátorlakó pásztortársadalomban élt, nyári és téli szállásokkal rendelkezett.

A honfoglaló magyarság szervezete a Kazár Birodalomban töltött idő alatt alakult ki és annak államszervezetéhez lett hasonlóvá.

Őseink törzsszövetségének a hét magyar törzs mellett volt egy nyolcadik törzse is – a kabar törzs. A kazároktól elpártolt és a magyarok által katonai segédnépenként befogadott kabarok, akik különféle népelemekből álltak, fontos kiegészítő törzs volt.

A környékbeli szlávok közé már a X. században betelepültek a magyarok, akik délről a Galga mentén húzódnak az Ipoly völgyébe, a Cserhát vidékére, a mi környékünkre. A mi vidékünkre a tömeges település még a XI. században is

jellemző. A kabar törzs Balassagyarmat környékén, Nógrád északi részén telepedett le. A X. század végén keletkeztek azok a helységek, melyek a felbomló honfoglaló törzsek neveit viselik: Jenő, Gyarmat, Varsány, Tarján, Keszi, Kér, /Kiskér, Szandakér/. Birtokviszony szempontjából Nógrád megye a Kacsics, Záh, Aba-Rédei és Szolnok, majd később a Radnót nemzettség birtoka.

A megye nyugati és délnyugati része mind várispánsági központtal /Nógrád/ királyi birtok volt. I. István korában Gyarmat és egész környéke a Honti várhoz tartozott. A fellelhető feljegyzések tanulsága szerint ebben az időben a Cserhát vidéke nem volt virágzó terület. A falvak, telephelyek kis lélekszámúak, melyek közel voltak egymáshoz. Ennek oka a Cserhát hegyvidék jellegzetes formája, kis völgykatlanokkal /dolinákkal/, melyekben patakok folydogálnak.

4.

A magyarok kezdetben nem keveredtek a szlávokkal, később az elkülönülés megszűnt. Ennek következménye, hogy a magyarok megtanulják a földművelést s ez állandó letelepedést kívánt meg, ami kihatott a műveltségre is. A kereszténység elterjesztésével a magyarság fejlettebb társadalmi fokra léphetett, melynek betetőzése I. István király államalapítása 1000-ben. A királyi Magyarországon már a hűbériség alkotta a társadalmi rend alapját. Tehát kialakult a feudális állam, a feudális tagozódás. Az egyházi intézmények nagy szerepet játszottak a feudális rend megszilárdításában s a fejlettebb műveltség elterjesztésében. Az egyházi birtokok jobbágyainak, szolganépeinek kizsákmányolásán kívül a papság nagy jövedelmet biztosított magának a királyi és magánbirtokon szedett tized révén is. A tized, a dézsma állandó jellegű adónemek több évszázadon keresztül. I. István király az ország területét vármegyékre osztotta. A mi megyénket Neográd, Novigrád, Nógrád nevek alatt emlegetik okleveleink a XI. –XIII. században.

Az esztergomi érsek alá tartozó részt Nagy-Nógrádnak a váci püspöki megyéhez tartozó részt Kis-Nógrádnak nevezték.

A megye azonban mint törvényhatóság sohasem volt kétfelé válva. A váci egyházmegyét 1008-ban alapította István király. Községünk területe az esztergomi érsekséghez tartozik.

I. István király törvényei előírják, hogy minden tíz falu építsen templomot és azt két telekkel és a föld megműveléséhez szükséges felszereléssel lássa el. A helyhez kötésben a templomoknak, a kolostorok létrehozásának nagy szerepe van. I. László király törvénye szerint „ha a falusiak egyházukat elhagyva máshová vándorolnak, püspöki joggal és királyi paranccsal kényszerítsék őket oda viszatérni, ahonnan elmentek”.

Ebben az időben egyháznak a templomot nevezték, a templommal rendelkező falut viszont egyházashelynek. Az egyházashely vagy egyházashely falu magva mindig a templom, kápolna, kolostor vagy monostor, melyek majdnem mindig kiemelkedő helyen épültek. Ilyen egyházashely volt településünk is az 1332-37. évi pápai tizedjegyzék szerint. Ez a megjelölés az átlagfalunál nagyobb települést jelent. Az egyházashely fejlődését elősegítette a körzetébe tartozó falvak lakóinak jövés-menése, valamint az a rendelkezés, hogy „a falunak nem szabad eltávoznia templomától”. A fejlődés eredménye, hogy a későbbiek során az egyházashelyek száma növekszik és már nem tartozott tíz falu hozzá. Ebben a fejlődési szakaszban, a XIII. században lesz önálló egyházashely Nándor is. Önálló plébánia létesül, s megépül az első templom, kialakul az önálló falu képe. Ennek ideje a XIII. század vége felé tehető.

A királyok a későbbiek során mind több várföldet ajándékoznak hű híveiknek. Ez a folyamat a XIII. században meggyorsul, ami a királyi vármegye teljes felbomlásához vezetett. Új egyházi, főúri nagybirtok vagy nemesi közép – és kisbirtokok keletkeztek, amelynek velejárója új falvak keletkezése. Ilyen körülmények között jött létre Nándor, Ortvány /Kelecsény/ is.

Az egyházashely fejlődése a török hódoltságig

Az eddigiekből láthatjuk, hogy községünk nem túl régi település. Így történetéről nem mondhatunk sokat, főleg régmúltjáról nem sok ismeretünk van. A helytörténet, helyismeret iránti érdeklődés ma már mind nagyobb. Ennek az érdeklődési hullámnak oka, hogy az emberek mind szorosabban kötődnek szűkebb környezetükhöz, szülőföldjükhöz, lakóhelyükhöz, a munkahelyhez.

A helyismeret egy adott hely múltjára, jelenére vonatkozó ismeretek összességét jelenti. Egy csokorba kívánjuk szedni a fellelhető dokumentumok, írásos feljegyzés anyagát, s ebből kialakítani a községünk történetére vonatkozó összképet. Helységünkről első írásos feljegyzés 1278-ból való, erről már előzőekben tettünk említést. 1332-ben már plébániája van. A pápai tizedjegyzék szerint, a lakók decimát /tizedet/ fizettek. Az adózó családok száma, nevük nem ismeretes.

Az Árpád-házi királyok idején községünk és környéke, mint királyi birtok szerepel. A nemesi vármegye kialakulása után falunk és egész környéke adományozás útján köznemeseké lesz.

5.

Nándor mellett, a közvetlen szomszédságban a mai Csukorpuszta és Kelecsény már ebben az időben is önálló nagy falu volt. Csukorpuszta /helyén/ Sokor

helység állott, melyről 1499-ből van feljegyzésünk. Kispusztá, Kiskelecsénypusztá pedig Ortvány név alatt volt ismeretes, önálló telephely, faluként.

Kelecsénypusztá részint Kelecsény, Kerechen néven már 1379-ben önálló falu volt. /Csánki: Magyarország földrajza I.101.,107./. Sőt Pázmány I. Appendixében az Esztergom egyházmegyei nógrádi főesperesség plébániai közt Nándor mellett Kelecheny is szerepel /Péterffy Comilia R.Hung II.269/.

A pápai tizedjegyzékben az 1332-37-es összeírásban Kerechen mint egyházashely szerepel, tehát plébániája volt. Kiskelecsény, Kelecsénypusztá ma is Magyarnándor területének szerves része. Csukorpusztá is a községhez tartozott. Távolabb van a községtől kb.3 km-re, s jelenleg Terény község közigazgatási területéhez tartozik.

1947.április 17-i rendkívüli képviselőtestületi közgyűlésen Gulyás Géza és társai, csukorpusztai lakásuk Terény községhez való átcsatolását kérték, mert a földreform során mind Terény község határában jutottak földhöz. A képviselőtestület az átcsatoláshoz hozzájárult. /1/1947. kgy.számú határozat/.

1. A királyi földtulajdonon álló államszervezet válsága II. András idejében robban ki. Az államalapítás időszakában kialakult királyi birtokok bomlási folyamatában a világi nagybirtok kiépítése megkezdődik. Ennek egyik eszköze a királynak jó szolgálatot tevő feudális urak részére történő birtokadományozás.

A királyi várbirtokok bomlásának másik velejárója volt az egyházi nagybirtokok megerősödése.

IV. Béla király ügyesen megkísérelte, hogy a királyi birtokok régi erejét visszaállítsa, de a tatárjárás miatt igyekezete eredménytelen maradt. Így ő sem állhatta útját, a bárók és az egyházi főurak elhatalmaskodásának. Ez a folyamat a későbbiekben mind erősebb lett a királyi birtokok mind kisebb körre szűkültek össze.

Nő a földesurak hatalma. A szolgarétegek XIII.-XIV. század osztályharcai során lerázták a régi robot terheiket s így jogilag is jobbágyokká váltak.

2. A jobbágy elnevezés összefoglaló megnevezés. A nagybirtokon élő parasztság gazdasági, társadalmi, jogi helyzete különböző volt.

1351-től már jobbágy „osztályról” beszélünk. A hűbéri társadalom alapköre a jobbágy. A jobbágy osztályba tartozott mindenki, aki földesúri hatalom alatt állott, vagy nem volt városlakó polgár.

Szabad jobbágy- a libertinusok /„szabados”/ szabadon gazdálkodtak, de hűbérurukat nem hagyhatták el.

3. A XIV. – XV. században Nándor körül sok falut találunk. Debercsény is önálló faluként jelentkezik. A szomszédos Mohora, Haláph /Cserháthaláp/, Terény

zárja körül Nándort. Ezek a települések régebbi keletűek. 1598-ban a falu Nádasdy Ferenc birtokában van, aki mind földesúr templomot épít. A templom igénytelen, egyszerű épület volt, a falubéliek segítségével épült. Tornya különállott és Szent Miklósról kapta a nevét, annak tiszteletére épült. /Színhagyomány szerint a régi Nándor a vasútvonalon túli részen a mai állami gazdaság gyümölcsstároló környékén volt/. Településünk ebben az időben szalagtelkes, soros falu lehetett. Jellemző vonása ennek, hogy a házak az út mentén épültek. a házak és a kerítések utcaszintben vannak. Erre a típusra jellemző a zártság. A falu belsőségét szalagtelkes rendszerbe osztották fel. A jobbágyok telkei párosan sorakoztak egymás mellett, ami lehetővé tette a közös utcára, vagy térségre kifutó csoportos tömörülést, a jobbágytelkek /házhelyek/ faluközösségben való összevonását.

4. XIV.-XV. században a telkes jobbágy gazdálkodásának alapja a földesúri birtokhoz tartozó megművelt jobbágytelek volt. Ennek nagysága változó volt, 30-70 hold. a falu fejlődésével, a lélekszám növekedésével a teleknagyság osztódott /fél, negyed és nyolcad telekre/.

6.

A XVI. század második felében egy-egy jobbágycsalád még fél vagy egész telken gazdálkodott. Ebben az időben a telek nagysága 20-40 hold szénásból és 10-20 kaszásrétből állott /1 kaszásrét kb.: 1200 négyszögöl/.

Felvetődik a kérdés; mi tartozott egy-egy jobbágytelekhez?

A faluban belsőség: ház, udvar, istálló veteményeskert; a határban: szántó, rét és kaszáló.

A szántót, erdőt és kaszálót faluközösségben használták. Nem tartoztak a jobbágytelekhez az erdősítésből származó földek, gyümölcsösök és a szőlők. A telek megműveléséhez állatállományra és gazdasági felszerelésre /eke, szekér, kapa/ volt szükség. A jómódot jelezte az ökrök száma. Így beszélünk 8, 6, 4 és 3 ökrös jobbágyokról.

A jobbágytelek apáról fiúra szállott, súlyos ok nélkül a jobbágyot attól megfosztani nem lehetett. Elhalálozás esetén a jobbágy özvegye és gyermekei a telken maradtak.

A XVI. században a mezőgazdasági termelőerők fejlődése, a paraszti áruteremelés pénzhez juttatta a parasztságot. Az állam és a feudális urak a termény és a pénzterhek emelésére törekedtek. E mellett az egyházi kizsákmányolás is növekedett, a tized fizetését pénzben követelték. Ezért a falusi földközösség meggyengült. Minden jobbágynek háromféle adót kellett fizetnie:

1. az egyháznak tizedet /decima/ pénzben

2. az államnak gabonakilencedet /kamarahaszon/, hadiadót
3. a földesúrnak-munka- terményjáradék /kötelező ajándékok, vendéglátás/ és pénzjáradék

A pénzdátót /cenzus/ földbér címén fizette a jobbágy, melynek összege 20-100 dénár között váltakozott. A munkát /a robotot/ a földesúr majorságán kellett végezni. A robot nagyságát napokban határozták meg, ami igen megterhelő volt a jobbágy számára. Az említett jobbágyterhek a földesúrhoz láncolták a jobbágy családot, ily módon is biztosítani kívánták a röghöz kötést. Teljesen telkéhez volt kötve. Engedély nélkül nem távozhatott lakóhelyéről. Még a szomszédos faluba sem. Főleg a városba nem. „Életét ott kellett töltenie, ahol a világot meglátta; legfeljebb külön engedéllyel az uradalom falvait cserélgethette.” Ilyen „jogi helyzete” volt a parasztnak- a jobbágynek a XIV.-XV. században.

A föld megműveléséről falunkra vonatkoztatva alig tudunk valamit. A falu életére csak következtetni tudunk az általános magyarországi helyzetképből, amit eddig már ismertettünk.

Hazánk életéről elég részletesen az olasz származású Bonfini, Mátyás király történetírója írt.

Mátyás király az ország több helyén időközönként törvénynapokat tartott, amelyeken a főurak, a köznemesek visszaéléseit megszüntette.

Arra ügyelt, hogy semmilyen károsodás ne érje sem a parasztságot, sem a városi polgárságot és a bányavárosokat. A városok pártolása összefüggött a szegény parasztok helyzetével. A parasztok sorsa összefüggött a mezővárosokkal. Ezek nem csak terményt adtak, hanem hadi szereket is, és katonákat küldtek Mátyás király seregébe. „...már elmondhatjuk őfelségével, hogy szemlátomást kapnak erőre a szebbnél szebb városok: mert a szabad költözködés biztosításával szabadabb mozgásba jutott a röghöz kötött jobbágy. Méltán fáj az országbeli nagy uraságoknak, hogy a vásározó polgár és paraszt jószágát nem lehet többé büntetlenül elragadniok: nem tombolhat úgy az erőszak, mint rég.” Vagyis ezzel Mátyás király biztosította a jobbágyok és a szabad parasztok költözködési jogát, ami a termelés felfelé ívelését eredményezte.

A városi polgárság és a parasztság védelmében megalkotják az első magyar törvénykönyvet a „Corpus Juris Hungariae”-t, mely hivatva volt a visszaélések megszüntetését biztosítani. 1481-ben kelt törvény szerint dézsmát csak gabonából, borból, bárányból, méhekből, kölesből, árpából, zabból volt szabad szedni, másból nem.

Az elmondott intézkedések kedvezővé tették a falusi jobbágyok helyzetét, ami Mátyás király halála után újra nyomasztóvá vált. A főurak, a nemesek és az

egyházi birtokosok érdekeinek megfelelően Werbőczy „Tripartituma” a jobbágyokat teljesen röghöz kötötte.

7.

A Mátyási idők felszabadult jobbágy életét visszakövetelve felkelt Dózsa népe, urai, elnyomói ellen.

Az 1514-es felkelés elbukott s a teljes jogfosztottságot eredményezte.

Ebben a nehéz belpolitikai helyzetben megjelenik hazánkban a török, s ez újra néhány évszázadra a jobbágyok, a parasztság szenvedésteli életét jelentette.

A XV. század második felében a jobbágyra a robot mellett a megyei és az állami teher mindjobban erősödik. Mátyás király idejéből származó dica vagy rovás adó volt az állandó állami teher, melyhez rendkívüli hadiadó is járult. A dica nagyságát megyénként állapították meg.

A megyére kirótt adót annyi részre osztották, amennyi dica volt. Az adó alapja a telek és a porta volt. 1597-ig egy jobbágytelket tekintettek portának. Az adóköteles portákat a nemesek közül választott róvó /dicator/ írta össze. Az adókivetést és a behajtást a kamara végezte.

1609-től négy jobbágyház, vagy tizenkét zsellérház tett ki egy portát. Csak az egész telkes jobbágy adózott külön.

A XVII. század közepéig két személy 2-4 igás ökör vagy ló, 30-60 pozsonyi mérő búza, vagy rozs vetésterülete, két pálinkafőző üst, 30 Ft évi pénzjövedelem volt egy dica.

Föld vonatkozásában 34 hold szántó, 36 hold kaszáló, nyolc kapa szőlő /1 kapa 94 n - öl/ tett ki egy-egy rovást. Robot megváltás címen is fizettek bizonyos összegeket, mely nem volt általános. Ezt csak a „gazdagabbak” bírták fizetni. Ilyen módon alakult ki a parasztságon belül a „szabadosok” rétege. Ez az elnevezés későbbiekben családnévként is szerepel. /Szabados/

A XVI. században megindult a majorsági gazdálkodás. Ez megsokszorozta a jobbágyterheket. A gabonatermelés akadályozta saját földjének művelését, a robot napok száma emelkedett. A majorsági földek egy darabban a jobbágyföldek közé ékelve feküdtek. Ezért gyakori volt a határ újra való felosztása. A kialakult földközösség első szakasza a terménygazdálkodás kora, melybe a földesúr is bele tartozott. Ő kétszer annyi nyilat kapott, mint egy jobbágy család. A fejlődés e korban tiszta falusi közösségből az egyéni birtoklás felé haladt.

Az erdőirtásból származó szántó mindjárt egyéni birtokká vált, a földesúré. A földközösség megszűnésével a földesúri vagyon értelmezője és a paraszti birtok végleges típusa a jobbágytelek lett. Ennek dézsmája a földesúr megélhetését, robotja pedig az urasági birtok számára az állandó munkaerőt biztosította.

Jellemző vonása ebben az időben a mezőgazdasági művelésnek a munkaeszközök közös használata, a közös szántás, eketársulás – ekeközösség. Az ekeközösség tagjait „együttszántóknak” /cimboráknak/ nevezték. Egy-egy ekéhez 8-10 ökör tartozott. Tehát ösztönösen érezték a társulás, a szövetkezés szükségességét, ami a munka gyorsabb elvégzését eredményezte.

Érvényesült az elv: Egyesülésben az erő!

A falu lakói az aratást sarlóval végezték és közös munka volt a behordás és a cséplés is. A cséplést kézzel végezték, majd az ökrök, lovak bevetésével, tiprással. Ezért ez hosszabb időt vett igénybe.

A közös gabonátlán kívül vetettek még kendert, borsót, lencsét, babot és káposztát. Kettős vetésforgó szerint művelték a földjüket. A vetésforgón kívüli szántóföldeken, a belső és külső kertekben hüvelyeseket, zöldségfélét, répát és tököt termeltek.

A termeléssel szoros összefüggésben állott az állattartás. Csak a lábas jószágot tekintették vagyonnak. Az állatok száma /főleg ökör/ volt a gazdagság fokmérője.

A jobbágyok legfontosabb állatai: a szarvasmarha, ló, juh és a sertés. A házkörül egyéb állatok: a liba, csirke, tyúk, kappan, pulyka. Ezekből a jobbágy különféle szolgáltatások címen tartozott a földesúr konyhájára.

A jobbágyság, mint kizsákmányolt osztály mellett a kizsákmányoló osztály 2 részre oszlott: az egyházi és világi nagybirtokosokra, és a köznemességre. E két réteg kialakulása a XV. században ment végbe.

A bárók és a köznemesek helyzetében a XV. század közepe táján állott be fordulat, amikor a köznemesség szervezkedve érdekei védelmére felhasználta a megyei intézményt.

8.

A megyét saját önkormányzati szervvé építették ki. Megyénk első székhelye Nógrád /Neográd, Neugrád, Novigrad/ volt, majd a XIV. században Gyarmat a megyeszékhely. Gyarmat 1244-ben még Hont várához tartozó pusztá. A tatárjárás után, 1246-ban kapták birtokul a Balassák ősei. 1290-ben már Nógrád megyéhez tartozik, s 1330-ban vásároshely.

A XIV. és a XV. században rendszerint Gyarmaton tartja gyűléseit Nógrád megye. Ez a tény azt igazolja, hogy a mezővárosok közé tartozik, s azóta vezető szerepet játszik a későbbi évszázadokban is a megye életében.

A megye járásokra oszlott, melyek kezdetben számozva voltak: első, második, harmadik járás stb., majd később névvel látták el a szolgabíró személyéről. A dicalis összeíró jegyzék szerint 1570, 1575, 1578-ban Nándor a negyedik járás-

ban van, majd 1584-ben a harmadik járásban találjuk. Az 1514-es parasztháború elbukásával a köznemesség nagy része is elveszti birtokait. A jobbágyok számának erős csökkenésével a megtorlás teljessé válik, s így megindul a főurak birtokszerzési versenye.

Ez a hullám Nógrád megyében is végig söpör, s ennek eredményeként a hatalomhajtás és vakság lesz úrrá a megyei nemességben.

Ebben a nagy zűrzavaros helyzetben mégis a gazdasági fellendülés jelei mutatkoztak, mert a természeti gazdálkodásból az egyszerűbb árutermelésre való átmenet következett be. A jobbágyok az anarchia idején nagy szenvedésen mentek keresztül. Ezt a helyzetet kihasználta kötöttségének lazítására. Megyénk területén többfelé mezővárosok jönnek létre. A királyi birtokok kisebb váruradalmakba szerveződnek, melynek élén a várnagy állott. Erőteljesen fellendül a kézműipar, s mindenfelé megindul a nagyarányú szőlőtelepítés.

Ilyen körülmények között jutnak el a mohácsi vészhez 1526. augusztus 31.-én. A csatavesztés és a főurak torzsalkodása szabad utat nyitott a Töröknek Buda felé. 1541. augusztus 29.-én csellel elfoglalják Budát s ez gyökeres fordulatot hozott a további életre. A török megjelenése új határkő a magyarság életében s a népre igen súlyos, hosszú, szenvedésteli korszak következett.

3./ Élet a török hódoltság idején

Az ország fővárosának elfoglalása után a török Buda várának megerősítését hazánk északi bányavárosainak megszerzésében látta.

Az ellenállás gyengesége bátorítást adott, hogy hadseregét átrendezve újabb lendületes támadással megszerezze a nógrádi várakat, hazánk északi részét. A hír felkészületlenül érte a nógrádi várakat s ezért a török terjeszkedés gyorsan ment végbe Hont – Nógrád megyében is.

A török nem várakozott Visegrád és Vác (1543) elfoglalása után, 1544-ben Mohamed Budai Pasa Nógrád várának elfoglalására indult. Kis ellenállás után a várat, ami Ferdinánd király birtoka volt, el is foglalta.

Nógrád igen fontos bázis lett a további hadműveletek szempontjából katonailag és közgazdaságilag.

Innen, mint a rabló hadjáratok kiindulópontjából, Mohamed seregei végig dúlják Nógrád megye déli és középső részét. E hadjárat során foglalják el Szanda várát 1544-ben, ami szintén királyi birtok volt, majd Gyarmat városa – a vár nélkül – kerül török kézre. Innen a cél Szécsény elfoglalása volt. Mohamed seregei elfoglalják Hatvan mezővárosát is, s ezzel egy időre bezárul a kör délről s így megkezdődhetett a meglepetésszerű támadás sorozat a kulcshelyzetű északi várak ellen. A török az elfoglalt várakból 1544 – 1548 között rajtaütés

szerűen végig dúlja az Ipolyig terjedő részt. E hadműveletek során kerül török kézre Nándor és Kelecsény. Ennek pontos ideje nem határozható meg. /1544-45 között/ A két falu mint portyázási terület volt jelentős. A török több alkalommal sikertelenül rajta ütött Gyarmaton és Szécsényen. E portyázásnál jelentős szerepet játszott Szanda vára. A szandai vár őrségének létszáma 235 egyén.

9.

Martalócok teljes létszáma 67 és az agát /Mohamed Aga/ mind Rácza „nemzetiségűek”. /Aga=katonai főrangú tisztviselő címe – 100 lovas élén áll/

Lovasok száma: 56 fő. A vár ágyúval is rendelkezett, melyhez 10 fő ember tartozott. Ez a létszám elegendő volt ahhoz, hogy Gyarmatig rettegésben tartsák a környék községeit. Az adatok 1546. szeptember 27.-én keltezettek. A szandai vár mősztahfizok és topcsik /tüzérek/ zsoldlajstromában 1546. március 3-tól 1547. február 19-ig terjedő időben ezeket olvashatjuk:” Ali Abdullah aga /várparancsnok/ zsoldja 23 akcse /akcse = török pénzegység legkisebb értékű forgalomban lévő pénznem/. Helyettese Ferhád Kiája zsoldja 12 akcse. Alájuk öt bölük /öt- tíz emberből álló szakasz/, összesen 50 ember tartozott. Ezeknek napi zsoldja hét akcse. Tüzérek /Topcsik/: főtüzer: Hasszán Szertopcsi, akinek napi zsoldja: 14 akcse, akihez tíz emberből álló szakasz /egy bölük/ tartozott. Ezeknek napi zsoldja hét akcse.”

Összesítve a közölt adatok éves viszonylatban 231.400 akcsét tettek ki. Ebben az összegben a teljes zsoldos csapat bére nem szerepel.

A török hatalom alapja a zsoldos hadsereg. A katonaság fenntartása nagy összeget emésztett fel, amit a fent közölt hivatalos adatok is igazolnak. A kiadás fedezésére sajátos adórendszert dolgoztak ki, ami mind a szultán kincstárába folyt be. Ehhez tartozott a portyázás során szerzett zsákmány is. A portyázó csoportok mindenütt raboltak, falvakat égettek fel és a lakosság egy részét elhurcolták. A fiú gyermekeket janicsárokká nevelték, s ezzel biztosították a zsoldos sereg állandó létszámát. A megismétlődő portyázás miatt megindult a település fokozatos elnéptelenedése. Ez érvényesült Nándor, Kelecsény esetében is.

A két falu a portyázó csapatok útvonalába esett, mert Szandavár közvetlen szomszédságát élvezték. Ez a tény sok szenvedést jelentett a két falunak, és siettetett azok elnéptelenedését. Az elfoglalt török területekről az ellenőrzés alatt tartott falvakból a különféle adókról pénzügyi jegyzéket, úgynevezett „defterek”-et készítettek, ami a szultáni kincstárral való elszámolás alapja lett.

Az eddig ismert összeírásokon kívül az utóbbi időben a török levéltárak /Ankara/ forrásanyagából már több, eddig ismeretlen összeírások, tanulmányok jelentek meg. Ezek a munkák bizonyító erejűek, igen fontos forrásmunkák, eddigi ismereteinket szélesítik. Ilyen munka: Káldy Nagy Gyula: Kanuni Devri Budin Tahriv Defteri 1546-1562. Ankara 1971. /Budai szandzsák összeírási jegyzéke/. Ebből az összeírásból tudjuk meg, hogy Kelecsény és Nándor már 1546-ban adózott a töröknek, tehát a községek a szultán fennhatósága alá tartoztak. A magyarországi városok, falvak lakóiról és szolgáltatásaikról készített török összeírásokat 3 csoportba sorolhatjuk.

1. Szandzsák – összeírások /közigazgatási terület/
2. Dzsizje – adóösszeírások, állami adó

/Dzsizje=adó=kivetésére megállapított vagyoni kategória, az önálló keresettel és 300 akcsét érő ingatlanal rendelkező ház, család /hane/ fizette/.

3. Tizedjegyzékek.

A három közül az első a beszédendő, az utóbbi kettő pedig a beszédett adókról, illetve tizedekről készült. E kimutatások gyakran nagyon különböznek egymástól, éppúgy, mint a „dicalis összeírások”, a dézsmajegyzékek vagy urbáriumok.

Jellemző az oszmán birodalomban – minden muzulmán egyenlő. Egy a vallás, a mohamedán, egy a szokás, a törvény. Nincs örökölhető vagyon és örökölhető cím.

Mindenki saját sorsának intézője, tehetsége, ügyessége és ravaszsága szerint, családnevek nincsenek. Az „egyenlőség és szabadság” birodalmában minden a szultán önkényétől függ. Elképzelhetetlen a császár hatalma, szeszélye színtől, háborút indít, békét köt stb. Az államjövedelmekkel, a birodalom földbirtokainak legnagyobb részével mint tulajdonos bánik, osztja, fosztja a hivatalokat, a jövedelmeket.

A szultán nem felel senkinek, ezért számadással sem tartozik. Tehát korlátlan hatalma van. A mohamedán jogszabályok jutottak érvényre hazánkban is.

10.

Ebben az állami szervezetben a magyar hódoltsági területen a meghódolástól egy talpalatnyi föld sem maradt magántulajdonban. Minden ingatlan, minden jövedelem a szultán rendelkezésére állott. Megszűnt minden nemesi jog és szabadság, megszűnt a dézsma, a robot, elveszett a majorsági föld. Összeroskadt az államhatalom, a városi és községi szervezet, megbomlott az egyházi szervezet is. Az egyenlőség jegyében a majdani földesúr, a nemes olyan „rája”

lett /rája=alattvaló, a behódolt terület nem mohamedán lakója/, mint jobbágya, utolsó zsellérje.

Fegyvert, ízlése szerint öltönyt nem viselhetett. A török törvények által megszabott terheket ugyan úgy kellett viselnie, mint jobbágyainak. Emiatt menekültek el királyi területre, elhagyva lakóhelyüket, birtokaikat.

A török közigazgatás bevezetésével az elfoglalt területeket ejáletekre, szandzsákokra és náhiákra osztották.

Az ejálet szandzsákokból álló közigazgatási terület, melyet vilájetnek is neveztek. Mai értelemben tartománynak felel meg, ami több megye területét foglalta magába.

A szandzsák katonai kerület /megye/, melynek székhelyén török kereskedőket és iparosokat is találunk. Ennek élén szandzsákbég /a kerület katonai és polgári kormányzója/ állott.

A náhije /bírószági kerület/ élén a kádi /bíró/ állott, akinek a falvak bírái alá voltak rendelve. A kerület kádija időnként sorra járta a falvakat, ahol polgári és büntető perekben bíraskodott és az adószedők elszámolásait ellenőrizte, hitelesítette. Külön fizetést nem kapott, mert a bírságpénzek képezték jövedelmét. Pénzzel meg lehetett vesztegetni, ami gyakori jelenség volt. A bírság alapja a vagyoni helyzet. Értékhatár a 300 akcse jövedelem. A török, a falu népét egyszerű adóalanynak, jövedelmi forrásnak tekintette. Az adózás mindenféle címen ilyen nagy volt. Minden terményből, minden kisebb állat után tizedet kellett fizetni. Minden hordó után 25 akcsét, a nem mohamedán hajadon férjhez menésekor 30 akcse menyasszonyadót, özvegyasszony férjhez menésekor 15 akcsét kellett fizetni. További adónemek: tejadó, kertadó, sertésadó, makkoltatási legelőadó, juhadó. A műveletlenül hagyott szántóföldek után „föld meg nem művelési adó”-ként 150 akcsét szedtek. Egész évben kijáró malacok után 50 akcse, fél évig kijáró malacok után 25 akcse volt kivétel. Minden 260 négyzetméteres kert után 4 akcse volt az adó. A felsorolt adóféleségek igazolják, hogy mindent megadóztattak, amiből pénzt facsartak az állami kincstár számára.

Falunk lakossága adózott a földesúrnak, a királynak /dicalis adó/, a püspöknek, a török szultánnak és a tímárnak. Egy-egy jobbágy családra 25 forint körüli teher esett, ami egy ekefogat árának felelt meg. Ezért a teljesjobbágy egyre kevésbé tudott eleget tenni kötelezettségének. Így szaporodott a zsellérek, vagyis az igaerővel nem bíró s önállóan gazdálkodni nem tudó parasztok száma.

A parasztok gazdálkodásába sem a kincstári képviselő, sem a zsoldhűbéresek nem szóltak bele, s így a termelés rendje, a falu belső élete sem változott meg. Nándorban és Kelecsényben a mezőgazdasági kultúra fejlődése teljesen megállott, visszafejlődött. A csökkenő lakosság nem tudta a határt a régi állapotban

fenntartani. A virágzó szántóföldekből legelők lettek, így a kevesebb munkát igénylő állattenyésztés alakult ki. Az elhagyott földeket mindenki szabadon foglalhatta el, minden művelési kényszer nélkül. A pusztává lett falvak /Kelecsény/ romos helyén legelésző állatok után is szedtek adót.

A szandzsák összeírásai, mint már említettük a bevételezhető kincstári adókról készített elszámolások. Ezek hivatva voltak rögzíteni a lakosság szolgálat kötelezettségeit. Összeírásra került a családfő, serdült fiai. Gyakran beírták a család valamennyi felnőtt férfi tagjait, ha egy kenyéren éltek. Így idős apját, nőtlen testvéreit, nős fiát, vejét és szolgáját. Ilyen esetekben csak a családfőt írták be vezetéknevén, míg a családhoz tartozókat keresztnévükön sorolták fel.

Keresztnévén vezették be a bírót, a papot, a kovácsot és az özvegyasszonyokat. Ezek az összeírások megadják helységenként az adóköteles házak számát és különböző címeken részletezve a befolyt jövedelmet.

11.

Az 1546. évben készített budai szandzsák összeírásában /török/ falunk neve: Nándor, mely a váci nahijéhez tartozik, a 203 község az összeírásokban /174-175. oldal/. Ebben az összeírásban találjuk Debercsény, Kelecsény, Mohora, Szandakér, Szanda, Surán, Herencse, Szügy, Bercel környékbeli falvakat.

Érdemes megemlíteni az alábbi falvakat: „Szinkota” /Cinkóta/, Gödöl /Gödöllő/, Besenyő /Máriabesnyő/, Bak /Bag/, Mónár /Monor/. A helységek nevei azóta nagy változáson mentek keresztül. Nándor faluban /Karye-i Nándor/adózásra kötelezett családok: Petri pap, Petri diák; Simon Pál, testvére Antal és Gergely; Román Petre, testvére Gergel; Kovács Petre, Nyár Albert; testvére Márton és Gergel; Varga András, testvére Balázs, János; Jakab Pál János, testvére Martias; Kucsma Gergel, testvére Benedek; Orbán Pál, testvére Gergel és fia Tamás; Kucsma Benedek és Gergel fia; Ornos Miklós, Ambrus testvére; Darános Ferenc, fia Márton; Darános Lőrinc, fia János; Ormos Pál, fia Ambrus; Fekete Pál, testvére Ágoston, Anbrus; Jakab Bálind; Jakab Antal; Darános Márton, testvére Ferenc; Román Dimitri; Román András, Diger Román András; Román Miklós, testvére István, Pál; Petre Imre, Márton testvére; Kajács János, testvére Gergel; Kajács Bálind; Kajács Ferenc; Csóri János; Demján Mihál; Bálind fia; Darános Bercsik, fia János; Darános Márton; Beke Ambrus.

A török nyelvű leírásban /az összeírásban/ a nevek magyarul vannak leírva. A felsorolt 30 család vagyona 50 – 1500 fi /filorit=arany forint/ között van. /egy fi=100 dénár=50akcse=100 pénz/. Rájuk kivetett adó 6000 fi, mely összeget a szultán kincstárának kellett fizetni.

16 év múlva új családi nevek jönnek elő, a régi nevek mind ritkábbak.

Ismerkedjünk meg az 1562-ben összeírt 32 családdal: Kövér Pál /2/ Imre, fia István; Varga András, Ambrus fia; Kucsma Benedek, fia Pál; Orbán János; Kajarics János; Orbán András, fia Márton; Darános János, fia Mihály; Ormos Ambrus; Darános Lőrinc; Ormos Ambrus; Fekete Antal, fia Ambrus; Jakab Bálind, testvére Ferenc; Román Antal; Jakab Antal; Darános Márton; Rovát Ferenc; Rovát Pál; Domján Petőr, testvére Máté; Karajacs Gergel, fia István; Felek Ágoston; Gál kovács, fia Ferenc; Darános Antal; Damjén György; Darános Bercsik; Simon Antal, testvére Gergely; Berncsik Gerle, fia Imre; Orbán Tamás, fia Petre; Kajaracs Ambrus, fia Antal; Varga János; Berta Antal; Lacki Bertalan; Bere Márton, testvére Gergel.

Fizetendő összadó: 5070 fi. Emellett 30 ház után kapuadó címen – kapunként 50 fi-, 1500 fit vetettek ki. Úgy látszik, 2 háznak nem volt kapuja s így nem lehetett kapuadót kivetni. A kapuadó tulajdonképpen földesúri járandóság volt, melyet mindenkinek kellett fizetni, akiket dzsizje adó fizetésére köteleztek. A kivetett adók Sinan béget illették.

Minden defter végén megjegyezték, hogy az összeírt adót hová kellett fizetni, illetve kit illet meg s ki volt az összeíró biztos.

Lapozgassunk tovább a török adókiivetésekben!

A hitetlenek fejadója a budai divában 1559.-rkt. 2-án keltezéssel az 1559. évre Musztafa Bég volt budai difterdár /pénzügyi intéző/ bevételezése szerint 5755 ház után befolyt adó 293.505 akcse.

A pesti nahiében Kelecsény 11 házzal szerepel s a fejadót Musztafa Bégnak kellett fizetni. Nándor ebben a jegyzékben nem szerepel, ellenben Dercsén /mai Debercsény/ 13 házat, Mohorán 31 házat írtak össze adózás céljából. Besztás szerint Kelecsény falu Szinán Bég budai defterhez tartozott s adóit néhány kivételtől eltekintve oda kellett fizetni. 1562-ben 3022 akcsét fizettek a Bég kincstárába.

Káldy-Nagy Gyula budai szandzsik összeírási jegyzékében /143. oldal/ Kelecsény falu a 161. sorszámmal szerepel.

„Karyei Kelecsén Tabi-i m” adózásra kötelezettek:

12.

1546-ban:

Nagy István, fia János, Petri, Miklós;

Kasza György, fia Alberd, testvére János;
Zsoldos András, Kár Alberd; Zsombos Pál;
Kis Balázs; Vadadi Kelemen; Kovács Pál, testvére János.

Ez összesen nyolc család. Cselédenkénti vagyon értéke 50-250 fi között mozog. Összesen 2600 fi /filorit/ adó fizetésére kötelezettek. A családok vagyoni értéke jóval kisebb, mint a nándoriaké. Miből adódik ez? Az adózásra kötelezettek kevés megművelt földterülettel rendelkeztek. Lehet, hogy a termés is gyenge volt, a földek minősége sem lehetett jó. Ebből adódhatott az alacsony átlagjövedelem. A kivetett adót a budai szandzsák nasuh tímárjának kellett fizetni. /szultán hűbérese/

1562-ben a Szinán bégnek az alábbi 11 család adózott:

Kelecsén András, fia János; Kelecsén Lajos;
Katáza Alberd, fia István; Nagy János, fia Petre;
Zsombori László; Jakab Pál Benedek; Kovács Pál, fia János; Kis Balázs;
Metres Ferenc; Filip Gergel; Várbói Gyenős, fia Petre.

Érdemes figyelni arra, hogy a „Kelecsén” családnév egybeesik a falu elnevezésével. Vajon Kelecsén András és Lajos a nevet adó Kelecsén család leszármazottai?

Ez az azonosság nem állapítható meg egyértelműen. Nagy a valószínűsége annak, mert a falu neve családnevet takar. Nem hiszük, hogy véletlen egybeesés lenne ez. /lásd Nándor esetét!/

A budai szandzsák fejadó defterében 1627. szeptember 11.-1628. április 22.-e között Landor /Nándor/ három házzal szerepel 129 sorszámmal. Szembetűnő a házak számának erős csökkenése. E defterben összesen csak 1343 házat írtak össze az 1559. évi összeírással szemben, amikor 5755 ház szerepelt a kimutatásban.

Az 1633-34. évi budai szandzsák fejadó összeírásban a 17. Landor /Nándor/ öt házzal a váci vahijéhez tartozik a szomszédos Mohorával /három ház/ együtt. Az adó nagysága külön nincs meghatározva.

Felvetődik a kérdés, mi az oka a házak számának erős csökkenésének? Kettő oka van. Amiről már szóltunk, a gyakori rabló hadjáratok alkalmával a falut kifosztották, felégették, a lakosság egy részét elhurcolták. A megmaradt lakók egy része északon, a királyi Magyarország területén keresett menedéket. A zaklatások, az öldöklés a falu lakosságát pusztította s így a falvak pusztulásra lettek ítélve.

Másik oka a nagy adóterhektől való szabadulás s ez az út a városokba való özönlést jelentette. Kelecsény és Nándor a kettős adózás területéhez tartozott. U. is a királynak, a püspöknek a vármegye rendszerén keresztül adóztak. Erről már előzőekben tettünk említést.

A súlyos adóterhek rányomták bélyegét a falu életére.

Az adóterhek, valamint a fosztogatások ellene mondanak Szulejmán szultán rendeletének. „ A budai vilájetben mindenki maradjon a helyén, sem maguknak, sem gyermekeiknek soha senki bántódást nem okoz.” A birtokukban levő ingóságuk a városban, a falvakban levő házaik, boltjaik és más épületek, szőlők és kertjük ültetvényei a saját tulajdonuk, birtokolják azokat úgy, ahogy akarják... Az általuk megművelt szántók is maradjanak birtokukban, de nem tulajdonbirtokként, mert ezek a mohamedán kincstár földtulajdona, csak kölcsönadás útján kerül a rája birtokába.” /rája= nem mohamedán vallású alattvaló/

A rendelet első részében a szultán biztosítja a személyi szabadságot, „sem maguknak, sem gyermekeinek soha senki bántódást nem okoz”. Mégis gyakorivá vált a személyi elhurcolás, a házak felégetése, állatok elhajtása stb.

Ha az okokat vizsgáljuk, nem találunk magyarázatot a történetekre.

A rendelet második része a földtulajdonra vonatkozóan egyértelmű. A föld a hűbéri rend alapján a szultán kincstáráé, a hatalom törvényes képviselőjéé-a szultáné.

13.

A rája csak kölcsönképpen birtokolja a földet s annak megművelésébe szabad kezet adnak. Csupán a kivetett nagy adót kell a rájának teljesíteni s a fennmaradó termelt érték felett szabadon rendelkezett. Annak értékesítésébe, felhasználásába nem szóltak bele.

A kivetett adó behajtásáról időben gondoskodtak.

A kapuadót Szent Demeter napkor és a fejadót is ugyanakkor kellett fizetni.

Így biztosította magát a török az adó biztos befizetésére.

A szolgáltatások pénzbeli értékének kiszámításakor a hivatalosan megállapított árak voltak irányadóak.

A gazdasági helyzet megismerése után nézzük meg a török további terjeszkedését!

A török terjeszkedésének megakadályozására az 1546. évi országgyűlés elrendelte a Léva – Ipolyság – Drégely – Gyarmat – Buják - Pásztó vonal erődítéseinek helyreállítását és megerősítését. E munkálatokat késve, csak 1548-ban kezdték meg. A török csapatok készülődtek az északi nagy támadásra.

Az említett várrendszernek igen nagy jelentősége volt a Garam-menti bányavárosok védelme szempontjából. Ezt a célt szolgálta az északi vármegyék 7000 fős serege Füleknél, majd Tenfel tábornok 4000 fős csapata Lévánál. 1552-ben a török elérkezettnek látta az időt, hogy megerősítse helyzetét az északi végeken. Ali, budai pasa nagy hadjáratra készül. Veszprém és Visegrád elfoglalása után a Dunán átkelve 12.000 főnyi sereggel a nógrádi várakra támad. 1552.

július 6.-án elesik Drégely, majd Ság /Ipolyság/, Gyarmat vára, Szécsény másodszer és július 15.-én Hollókő, Buják kerül könnyen török kézre. Ez a nagy támadás behorpasztotta a végvári rendszert, de a hódító tervei megtörttek a végvárak ellenállásán.

A Hont – Nógrádi várak elfoglalása után Ali basa Léva felé fordult. Ekkor Tenfel tábornok megütközött a törökkel Palástnál, de a csatát elvesztette.

Így már nem volt semmi akadálya, hogy a törökök Fülek és Salgó felé forduljanak. Mindkét várat elfoglalják és Salgó kézre kerítésével lehetővé vált Somoskő ellenőrzése is.

A várak eleste után a győztes török sereg Szolnokot elfoglalja és ezzel véget ért az északi hadjárat. Így az Ipolytól a Tiszáig zárult a kör.

A 15 éves háború jó alkalom /1591-1606-ig/ a török iga alóli felszabadításra. 1593-ban a kassai főkapitány serege felszabadítja Szécsényt, Gyarmatot, Mohorát, Nándort és Kelecsényt. Nándor és Kelecsény 1593-tól 1626-ig a királyi Magyarországhoz tartozik, megszabadulva első ízben a töröktől. A török az elvesztett területekbe nem nyugszik bele s rajtaütéseivel állandó nyugtalanságot keltett a végvárakban és a falvakban.

A török-magyar háborúskodás újra megindult, mert a zsitvatoroki béke újra módot adott a töröknek hódoltató csapatok küldésére. Így évek múlva a hódoltság fokozatosan északra haladva elérte újra az Ipoly vonalát. Nógrád megye nagy része újra a török adófizetőjévé válik. /1627-40 között/ Ekkor kezdődött meg a második török hódoltság időszaka, mely nagyban akadályozta a majorsági gazdálkodás kifejlődését.

1627-től Nándor és Kelecsény újra a török hódoltsági területhez tartozik. Bizonyíték a budai szandzsák fejadó defter 1627-es összeírása, melyről már tettünk említést.

A sikeres északi hadjárat után a török célja Bécs elfoglalása volt.

E hadjárat teljes sikere érdekében Budáról Bécs felé az utat biztosítani kellett s ehhez szükséges volt az Ipoly völgy s Bécs felé vezető úton a várak végleges birtoklása.

E cél érdekében 1663 nyarán Küprülü Ahmed nagyvezér nagy sereggel Esztergomnál átkel a Dunán, elfoglalja Párkányt, Lévát, Érsekújvárat, majd seregével visszafordul s az Ipoly mentén Ipolyságot és Palánkot veszi birtokba. Az erős, jól felszerelt sereggel nem mer szembeszállni Gyarmat /a várat lerombolják/, majd Szécsény, Hollókő, Buják kerül török kézre. E harcok során a magyar seregek szétszóródtak, ami biztosítékot jelentett Bécs elfoglalásához.

1683-ban Kara Musztafa nagyvezér 200.000 főnyi sereggel új hódító hadjáratra indul s ostrom alá veszi Bécs városát, a császári birodalom fővárosát. A császár a külföldi fejedelmektől segítséget kér.

14.

Sobieski János lengyel király seregei, az osztrák haderők Lotharingiai Károly vezetésével igen súlyos vereséget mérnek Bécs ostrománál s az egyesített hadak Thököly 15.000-es seregével visszaszorítják a Duna mentén a törököt Budáig.

A lengyel seregek a párkányi és esztergomi /Sobieski lengyel király elesik/ győzelmes csata után az Ipoly mentén Hont és Nógrád megyén keresztül hazaindultak.

Útközben a lengyel csapatok 1685-ben felszabadítják az ipolyvölgyi várakat, falvakat. E hadművelet során felszabadul Kelecsény, Nándor, Debercsény, Mohora, Szanda vára és többi környékbeli falvak.

A török Buda védelmére az északi végvárak megmaradt kis erőit visszavonja. A közbeeső falvakat felégetve, a teljes pusztulás képét mutatják.

Sobieski seregei után a császári hadak is pusztítást okozva foglalják el a volt török területeket. Így kerül a császár kezére Nógrád vára is, mely az északi végvárak hadjáratainál oly fontos szerepet játszott. Az egykorú térképek alapján Nándor, Szanda, Mohora 1685-ben már a királyi Magyarország területén van. A királyi Magyarország 1686-os dicalis összeírásában Nándor teljesen elhagyatott területnek van feljegyezve, amikor háromnegyed portát írtak össze. Ez is bizonyíték, hogy a település elpusztult s már nincs török hódoltság alatt. Nándor, valamint Kelecsény elnéptelenedett, teljesen lakatalanná vált. Az egykori virágzó falvakból romhalmaz lett, az élet egy kis időre megállt. Kérdés az, vajon meddig tart hazánk egén a vérzivatar által keletkezett kényszerű szendregés? Nándor és Kelecsény kap-e új erőt, lendületet az élet megindításához, a falu újra éledéséhez? Erre a választ a későbbiekben adjuk meg.

A török kiűzésével 1685-88 között a nógrádi főesperes, Ordódy Zsigmond „Canonica Visitátért” végzett a vidék plébániáinál. Nándor a nógrádi főesperességhez tartozik.

Pázmány Péter 1629. évi nagyszombati zsinat történetéhez csatolt I. függelékben írja, hogy a váczi egyházmegye Kísógrád, Pest, Csongrád megye és külső Szolnok vármegyékre terjed ki. Pázmány ebben az esztergomi érsekség, nógrádi főesperességbe sorolja Nándort, Kelecsényt, Debercsényt is. 1672-73-ban térkép készült a váczi egyházmegye templomos községeiről. Nógrád megye templomos községei közt találjuk Nándort, de Kelecsényt nem. A török hódoltság előtti időben templomos hely volt Nándor, Kelecsény, Debercsény, Kövesd /Nógrádkövesd/, Becske, Bodony /Kétbodony/, Szanda is a környékbeli falvak közül.

A török hódoltság időszakában falunk a kettős adózás területéhez tartozott s ezért a királyi Magyarország számára is le kellett róni a dica adót. Ezért volt nehéz helyzete a jobbágyságnak ebben a vészterhes időben.

Tekintsünk egy pillantást a királyi Magyarország helyzetére, milyen változások történtek a XVII. században?

Legdöntőbb változás, hogy a Habsburgok mind nagyobb befolyást szereztek hazánkban. Az erdélyi fejedelmek küzdelmei a Habsburgok központi törekvéseivel szemben nem hozták meg a kívánt eredményt.

A császári zsoldosok garázdálkodásai a Habsburgok elleni ellenállást mind jobban erősítette, elmélyítette. Az ellentéteket szították még a vallási sérelmek is. A reformáció erőteljes előretörését jelzi, hogy Nógrád megye egy része áttért a református hitre s evangélikus vallású szlovák telepések érkeznek a megye különböző részébe. Nándor lakói mind római katolikus vallásúak s szlovák telepések nem érkeztek. Így az említett ellentétek nem hatottak.

A török adóösszeírási jegyzékek bizonyossága szerint a falvak lélekszáma mind erőteljesebben csökkent, elnéptelenedett. Ezt a tényt igazolják a megyei dicalis összeírások is.

Nándor az 1647-ben végzett összeírás szerint Ebeczki György szolgabíró járásába tartozik. Az összeírás említést tesz, hogy a falu török hódoltsági területen van. A porták száma 1, háromnegyed.

A falu egy malommal is rendelkezik, ami után 25 pénz adó fizetendő.

1647-ben Balassa Ferenc lesz Gyarmat várkapitánya. Néhány év múlva a vár örökös főkapitányává nevezik ki.

15.

Gyarmat és környékének ura ebben az időben a Balassa család. A magyar városok és vármegyék monográfiájában olvashatjuk, hogy 1660-ban Nándor Balassa Imre részbirtoka.

Későbbiek során 1662-ben Horváth András szolgabírósa alatt a porták száma 1 ½, 1670 táján 1 ¼. A malom után szintén 25 pénz adó volt kivétel.

A megyei összeírók 1683-ban csak 1 ¼ portát írtak össze, ami egy jobbágy háznak felel meg.

Ez az összeírás jelzi a mélypontot a falu történetében.

1686-ban a török hódoltság felszabadulása után Doway István szolgabíró járásában a dicalis összeírások teljesen elhagyatott területről számolnak be. A porták számában három jobbágyházat jegyeztek fel.

Egy év múlva Kántor Pál szolgabíró járásában a helyzet változatlan.

1689-ben Bene András szolgabíró járásában Nándorról ¼ portát írtak össze.

Meglepő a kép 1692-ben, amikor 253 porta összeírásával a falu benépesedett. A legutóbbi /1689/ feljegyzés óta tehát telepeseket hoztak s így új élet kezdődött Nándorban.

A telepítés ideje nem határozható meg, 1695-96-ban végzett összeírás megerősíti az 1692-es eredményt. A porták számán túl képet kapunk a lakosság megoszlásáról, gazdasági helyzetéről.

E szerint 4 ökrös feles jobbágy száma 1, hat ökrös féltelkű jobbágy 5, zsellérek száma 14, elhagyatott jobbágytelkek száma $6\frac{1}{2}$.

Az 1696-os összeírásban Nándor község lakóiról ezeket olvashatjuk: „Varga Benedek bíró, Bagyal Miklós, Árvai Simon, Varga Mátyás, Varga János eskü alatt vallják, hogy két jobbágytelekből jelenleg 13 jobbágy él.”

Az összeírás állatállományról nem tesz említést.

A jobbágytelkeket erősen megosztották. Ez egész és fél telken túl $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{16}$, $\frac{1}{64}$ -eseket is birtokoltak. Így a porták nagysága is e szerint alakult.

Az adókivetés alapja, egysége a „dica”. Az említett összeírásban a lakosságra $221\frac{1}{2}$, malomkő után $\frac{1}{2}$, molnárra $4\frac{1}{2}$, üstök után 5 dicát vetettek ki. /üstök=szeszfőzésnél használt katlan/

1698-ban a község a kékkői járáshoz tartozik.

Ez év november 25.-én végzett összeírás szerint /mely két példányban készült/ a dica kivetés az alábbi: lakosságra $169\frac{2}{4}$, malomkő után $\frac{2}{4}$, molnárra 3, üstökre 5.

A XVII. század végén újjáéled falunk. Kelecsény nem éled újjá, nem települ be. Régi Kelecsénynek emléke marad meg csupán. Az idő pora végleg elhantolja a volt települést s a későbbiek során mint puszta kerül a történelem színpadára. /Kelecsény, Nagykelecsény, majd Kelecsénypuszta/ Ma már csak a vár őrzi a volt nagy település helyét.

4. Újjáéledt Nándor

A török idő alatt Nógrád megye legfőbb falvai elpusztultak. Az 1690-es évektől kezdődően megkezdődött a falvak benépesítése. Így került sor Nándor betelepítésére. A fellelhető írásos emlékek alapján hírt kapunk a jobbágyokról és nemesekről. A kivetett dica adó nem ad biztos és pontos tájékoztatást a lakosság számára vonatkozóan.

A Pragmatica Sanctió korában végzett népesség összeírások a jobbágyok és zsellérek számáról adnak képet.

A császári önkény elnyomása a XVIII. század elején éri el a tetőpontot. Az adó és a robothátralék állandóan növekedett. A megyei nemesség nem gondolt

nyílt ellenállásra. A másik oldalon látjuk a forrongó parasztságot, a felkelések egymás után érik egymást. Hiányzott az összefogás és a tervszerű vezetés.

II. Rákóczi Ferenc zászlóbontása riadalmat keltett a nógrádi nemesek körében. Eleinte tartózkodóak voltak. 1703-ban Bottyán János ezredes, a későbbi híres kuruc generális, megbízást kapott, hogy a nógrádi nemesi felkelés élére álljon.

16.

A kuruc seregek hadi kiadásaihoz a községek is hozzájárultak. 1709-ből származó feljegyzés szerint a sárospataki országgyűlés határozata alapján készült, „Hadi terhek kivetés”-ében Nándorra vonatkozó rész a következő: „dica rovas forint összege 175, melyből impozícióra 40, melyből 27 1/2, a segedelemre, a többi a megye szükségletére maradt. Hajdúk száma 3, fegyverzetre pénz 21, búza kilóban 65, zab 131 kg, hús 17 q 50 font”.

Ezzel járult hozzá a parasztság a hadi kiadások fedezéséhez. A nemesek, földbirtokosok hozzájárulásáról nem szólnak a feljegyzések. A nemesi felkelésben való részvételről nincs adatunk. Ebben az időben Nándor nemese Fischer Mátyás. Tevékenységéről nem sokat tudunk. Az 1700-as évek elején a vármegye havonta ülésezett, s egy-egy járás problémáit vitatta meg. Az ülésről jegyzőkönyv készült, latin vagy német nyelven, de néha találunk magyar szöveget is. Adókiivetések általában magyar nyelven készültek.

Dica adó 1710-ben 90, 1711-ben 87, 1712-ben 99, 1713-ban 190 1/2, 1714-ben 170 1/4.

Nógrád megye falvainak és pusztáinak, s azokban található jobbágytelkek száma: Nándorban 12 /1715 tájáról/.

Az ország bírói jegyző által végzett vizsgálat alapján készített 1716-i jegyzék arról, hogy 1715-i országos összeírás készítői községenként mennyivel vették fel nagyobbak a területet a megművelt, illetve jogosan összeírható föld kiterjedésénél. Nándorban ez 100 volt.

Ez leszámítandó terület köblös földekben.

Az 1700-as években gyakoriak a különféle összeírások. 1710-11-ben végzett országos összeírás szerint Gerhardt György a falu birtokosa, aki Nógrád és Nagyhont vármegye több falujában birtokkal rendelkezik. Így szintén Debercsényben, Ecsetpusztán és Legénden. Az 1711-es összeírás erősen rongált fából épült

kúriáját említi. /Országos Levéltár U. et. C. fasc. XII. 374. 1./, mely Nándorhoz tartozik.

29 – 30. oldal táblázat külön mellékelve!!!

A földbirtokosnak Debercsény és Ecsetpusztán szántóföldje van, mondja az összeírás, mely 50 kilogrammot termel /hoz/, 26 szekér szénát hoz.

Makkot termő erdővel is rendelkezik és kb. 500 sertést tudnak azon hizlalni.

Tehát nagy az erdőterülete. A falu lakói a váczi püspökségnek tizedet fizettek. Az Eszterházy családnak a bujádi és kékkői uradalmaknak 800,- Ft-ot kellett fizetni.

Ebből látható, hogy a falu lakóinak /új/ adóterhei sokoldalúak és magasak.

A földbirtokosok és a jogi személyek /egyházak/ maguk számára a bevételt minden körülmények között biztosították.

A jobbágyok, zsellérek száma fokozatos emelkedést mutat, gazdasági helyzetük erősödőben van.

1712-ből mesteremberek malmoknak, serfőzőiknek, s a rájuk kivetett rovásoknak és adóknak névjegyzéke:

Michael Faber /kovács/ 6 ½ dica, 13 forint.

Andreas Molinor /molnár/ 2 ½ dica 4 forint.

Az említett nevek a foglalkozásról lettek felírva. A későbbiekben családi név lett belőle.

19.

1713-ból:

Michael Faber 4 dica

Johan Educillátor 2 dica

Kivetett adó népesség /lakosság/ után 170 ¼ , szabadok 2, kovácsok, mészárosok száma 8.

Malom és serfőzdéje a falunak nincsen, habár 1712-ben molnár van.

A jobbágyokra, kúrialistákra, libertinusokra, mesteremberekre kivetett rovások összesítése 1714-ből:

jobbágyok 115 $\frac{1}{4}$, kurialisták 27 $\frac{1}{2}$, armalisták 9, szabadok 2 $\frac{1}{2}$, malmok 1 $\frac{1}{2}$, molnárok 1 $\frac{1}{4}$, mézárós 3, serfőzde 2.

1715-ben 13 jobbágyot, 1 zsellért, - összesen 14 főt írtak össze, akik mind magyar anyanyelvűek. A gazdasági állapotról a következőket olvashatjuk:

Szántó föld köből 207-egyéb 11,25/1 köből=1100 négyszögölnyi terület/kaszás rét 27, malmok száma: 1, jövedelem malmokból /forint és dénár 7/.

Ismerjük meg a jobbágyok, zsellérek neveit:

Varga Gergely bírós, Nagy István, Nagy Gergely, Szalkai György, Sánta Gergely, Varga Tamás, Nagy János, Poroszkai István, ifj. Varga János, id. Varga János, Seress Mihály, Bagyal Mátyás, Varga Gergely.

Zsellér: Árvay János.

A jobbágyok 207 köből földterülettel rendelkeznek.

A legkisebb terület, ami egy jobbágyra jut 9 köből. A legnagyobb földterület 18 köbőlnyi.

A vetőmag általában ötszörös termést ad földjükről, ami a körülményekhez képest elég jónak mondható. Főterményük a búza és árpa. Ellenben rétyük nem felel meg a követelményeknek. Ugyanis az igen sáros és ezért egy kaszás rétről csak egy szekér szénát tudnak betakarítani. Ez a tény viszont befolyásolja az állattartást is, ami a föld megművelésében éreztette hatását. Az összeírásban a nemes, a földbirtokos neve nem szerepel. Erre csak a későbbiekben derül fény.

1716-ban jobbágyok háztartásai után kivetett dicák száma:

Nagy István 7 $\frac{1}{4}$, Nagy Gergely 7 $\frac{3}{4}$, Sztankay György 6 $\frac{3}{4}$, Varga János 11, Varga Mátyás 6 $\frac{3}{4}$, Nagy János András 2 $\frac{1}{2}$, Poroszkai István 17 $\frac{3}{4}$, ifj. Varga János 6, id. Varga János 21 $\frac{1}{4}$, Serfőző Mihály 15 $\frac{3}{4}$, Bagyal Mátyás 3 $\frac{3}{4}$, Nagy János nyomorult személy, ifj. Varga Gergely 7 $\frac{1}{2}$, id. Varga Gergely 9 $\frac{1}{2}$, Lőrinczy János 2 $\frac{1}{2}$.

Mesterek Taxales:

Molnár András 3, Kovács Faber Mihály 5 $\frac{1}{4}$, Serfőző István 1 $\frac{1}{2}$.

Jobbágyok száma: 15.

Mesteremberek száma: 3.

Az 1720-as összeírás alkalmával csak a telkes jobbágyokat, a házas, földdel rendelkező zselléreket vették fel. Ennek adataiból megtudjuk a község jobbágyai kezén lévő szántó, rét és szőlő területeit. Nem teljes az összeírás, mert a lakosság egy részét írták csak össze.

20.

Összeírt jobbágyok adatai:

Ssz.	Név	Szántó kőből	Rét kaszáló	Szőlő kapás = 90 m ²
1.	Varga Tamás zsellér	20	-	2
2.	Nagy András János	10	-	1
3.	Poroszka István	20	-	2
4.	Ifj. Varga István	10	-	1
5.	Id. Varga István	20	-	2
6.	Serfőző Mihály	20	-	2
7.	Bagyal Mátyás	10	-	1
8.	Ifj. Varga Gergely	20	-	2
9.	Id. Varga Gergely	20	-	2
10.	Nagy István	10	-	1
11.	Nagy György	20	-	2
12.	Szalkay István	10	-	1
13.	Varga István	10	-	1
14.	Nagy János zsellér	10	-	1
	Összesen:	210	-	21
	Nemes: Fischer Mátyás	20		3
	zsellér: 14	230		24

Az összeírás szól a következőkben arról is, hogy a föld terméketlen. 1 köboly széna 3 köbolyt hozott.

A legelők nem elegendőek és most kell igénybe venni. Kaszálóknál a széna csátéval keveredett.

Egy kaszáló egy szekér szénát adott./1 kaszás 800-1200 négyszögölnyi rétte-
rületet./

Az erdőt tűzifának és szerszámfának használják. A község két dűlőre van osztva. Továbbá van egy kis teljesítményű malma, egy köves. Vízhány miatt évente csak 7 forint hasznót hoz. A terület fekvése részben sík, részben ereszkedő, dombos.

Megjegyzendő, hogy falunk határa nagy részben erdő: bükkös és tölgyes. Ötven sertés makkoltatása biztosítva van. Az 1715-20-as népszámlálások különböző szempontok alapján készültek, melynek megbízhatatlanságát már az egykorú hivatalos szervek is látták. Az adóztatási rendszer a Habsburg gyarmatosítást szolgálta. A közölt számadatok évente igen nagy eltérést mutatnak. Elég nagy a hullámozás, hol felfelé, hol lefelé.

Az 1716-os összeírás négyvel több nevet tartalmaz, mint az 1715.évi.

A földterület adatai nem pontosak, csak tájékoztató jellegűek. A Nógrád megye műemlékei könyv 71. oldalán Nándorról olvashatjuk ezeket: 1700-ban 20 jobbágy, 120 köből szántóterülettel, 1715-ben 14 jobbágy, 17 köből szántóterülettel és 1720-ban 14 jobbágy 234 köből szántóterülettel, szőlő nélkül.

Ezzel szemben az 1720-as összeírás 24 kapás szőlőről tudósít.

Hiteles adatnak az utóbbit kell elfogadni.

Nándor a kékkői járáshoz tartozó falu. A helység ermalistája és libertinusa:

Michael Faber /Kovács Mihály/ 4 dica adó van rá kivéve.

Andreass Toldi /Toldi András/ 4 dica adóval szerepel a nevek között.

A helységnek állandó malma 1/2, serfőzdéje és/szeszfőzde/ 2 dica adóval van. Megállapítható, hogy a serfőzde és a szeszfőzde nem mindig működött folyamatosan. Ennek oka nem állapítható meg.

A jobbágyokra kivetett rovásadó összegének összehasonlító kimutatása az utóbbi években a következő volt: 1718-122 $\frac{3}{4}$, 1719-100, 1720-131 $\frac{3}{4}$, 1721-118 dica.

21.

A kivetett rovásadó a négy évben igen hullámzó.

1721-ben a kékkői járás 60 községben 5851 dica volt kivéve. Kelecsény nem szerepel a kimutatásokon.

A Nógrád megyei 1722.évi jegyzőkönyv 51. oldalán olvashatjuk, Bene János a falu birtokosának nevét. Így a Fischer Mátyás nemes, Gerhardt György földbirtokos mellett még egy birtokos ura van a községnek. Birtokának nagyságára semmi hír nincs, nem derül ki a feljegyzésekből.

A XVIII. században a falu jobbágyainak élete, a gazdálkodás fejlődése

Az 1700-1720 között megismert összeírásokból kitűnik, hogy a falu lakossága különböző telkes jobbágyokból, mesteremberekből, zsellérekéből, köznemesekből, telkes nemesekből /armalisták/, a földesúr vagy telkes jobbágy háztartásában dolgozó szolgálókból áll. Ez a helyzet jellemző a földesúri falura. Szóltunk vuralistákról is, akik egytelkes nemesek. A XVIII. század első felében nagy a jobbágyok vándorlása a török megszállás alól felszabadult területek felé. A földesurak szívesen fogadták a telepeseket. A nemesek érdeke volt a falu mielőbbi benépesítése, ezért minél kedvezőbb életfeltételeket teremtettek meg. Ezek közé tartozott a különböző szolgáltatások pénzbeli megállapítása. A fizetés-a takse- egy összegben a falu által való kifizetése is előnyös volt.

A jobbágyi terheket a dica fizetése mellett a katonaság fuvaroztatása egyik helyiségből a másikba, a robot /ingyenes közmunka/, mely igen növekedőben volt, pénzben kellett megváltani.

Tehát a fejlődés iránya a tőkésedés felé tendált. Az adózás mellett a jobbágyoknak és zsellérnek katonáskodnia is kellett.

Ez nagy teherterhelés volt a jobbágy számára. Ugyanis a katonákat a parasztság soraiból toborozták az önkéntesség elve alapján. Ha viszont önként jelentkező nem akadt, fogdosták az állandó hadseregbe a katonákat. A megvesztegetés erősen dívott. Főként a zsellérek fiait vitték el erőszakkal, mert nekik nem állt módjukban a megvesztegetés. A katonai szolgálat meghatározatlan ideig, gyakran a megrokkánásig tartott. Ezért igyekeztek ettől megszabadulni.

Nagy változás áll be ebben az időben a jobbágyok helyzetében, mert kialakul a jobbágyok örökbirtoka, irtások /erdőirtás/ és szőlők formájában. Az irtás kint tartó munkát követelt, amivel a jobbágy szabadon rendelkezett. Az irtásért díjat kellett fizetni. Ettől kezdve a földesúr már nem követelt termékjáradékot.

Falunk lakosságának növekedésével a megművelt föld területe kiszélesedik, s az erdő és a legelő területe mindjobban összeszűkül.

A parlagon lévő földeket szántónak, kaszálónak használják. Az irtásföldekhez jutás a vagyoni ellentétek kialakulását eredményezte.

Ez vezetett el a paraszti magántulajdon kialakulása felé, ami a földközösség megszűnését jelentette.

A földközösség megszűnésével a gazdálkodás módja nem változott lényegesen. Az 1700-as összeírások szerint a kétnyomásos rendszert használták. A szántóföldek egyik felét elvetették, másik fele pedig ugar volt. Ezt évenként változtatták. A település lakossága viszonylag kis lélekszámú és állattenyésztéssel, állattartással is foglalkozott, ezért volt a kétnyomásos rendszer használata.

E századra jellemző a földesurak azon törekvései, hogy a jobbágyok által kiharcolt jogokat visszavonják, erősen megnyirbálják.

22.

A jobbágytól megkívánták a földesúr teljes szolgálatát, a feltétlen engedelmességet. Több esetben a földesúr megbízott egy-egy szabadot /libertinust/ az ügyek intézésére, aki a kapott kedvezmények fejében a földesúr érdekét szolgálta. A falu elöljáróságát, a bírakat, esküdteket saját érdekeik szolgálatába állították.

A bírói tisztség nagy megterhelést jelentett. Ezért a későbbiek során azt nem vállalták, s így csak egy évre falu sorjába választották a bírót.

A földesúr és az állam a bíróra egyaránt nagy feladatot rótt, a falu vonatkozásában minden az ő hatáskörébe tartozott. Ő kezelte a falu bevételét, őrizte az adó "rovásnyelét", és intézte a földek kiosztását. A továbbiakban felelős volt a falu határáért, bíraskodott peres ügyekben stb.

A bíróság egyben hatalmat is jelentett, mint a helyi önkormányzat egyik legfontosabb része. Fontos ténykedés volt a határszemle, mely mindig ünnepélyes keretek között zajlott le.

Az összeírásokat összegezve képet kaptunk a kivetett különféle adók nemeiről, a jobbágyok vagyoni helyzetéről, a föld megműveléséről, a legelők, rétek állapotáról és a falu határának erdeiről. A domináló erdő a tölgy és a bükk, melynek területe az 1800-as évek közepéig állandóan csökkent.

A későbbiekben a tölgyet felváltja a gyorsan nőtt akác.

Lényeges változás állott be a község határában is. A szántóterület állandó bővülésével a határ dűlői új elnevezést kapnak. A mai dűlőnevek nagy része régi eredetre utalnak.

Ilyen nevek: az Irtás, Bakóhid, Bakos, Tejk, Sirató, Tókert, Makacs dűlő, Janko völgy. Az utóbbi elnevezés szláv hatásra utal /valószínű terényiek hatása/.

A szőlő területe e korban csak 24 kapás. Ez a jobbágyok kezén lévő terület. Nyilván ehhez kell számítanunk a földbirtokosok területét is, ezek nagysága a nyilvántartásokból, összeírásokból nem derül ki.

Általában egy kapás szőlő 1/4 uncia bort adott. A bortermelés nem jelentős. A rétek állapotával már megismerkedtünk. A gyakori vízjárás a réteket már feltöltötte, s emiatt a víznek nem volt lefolyása.

A rétek gondozása nem volt megfelelő.

A növekvő állattartás megkövetelte a legelők területének állandó bővítését. Az 1700-as összeírások is erre utalnak, „a legelők nem elegendők”.

A mesteremberek megjelenése a mindennapi szükségletek kielégítését jelentette. A kovács, a molnár, a mészáros, serfőző munkája új foltot jelentett a falu életében, jövedelmezőség oldaláról nem mondható jónak. Ebből adódik az a helyzet, hogy egyik évről a másikra /1712-1713/ az összeírások megállapítása „malom és serfőzde nincsen”. 1713-ban valószínű ezek működése szünetelt, mert a vízhiány nem volt ritka jelenség.

A század második felétől megváltozott a gazdálkodás rendje.

„Őszi és tavaszi vetés van: búzából, árpából, zabból és rozsból.

A földeket minden három évben trágyázni kell. A szántást négy vagy két igás állattal végzik”.

E megállapítások arra engednek következtetni, hogy a század végén már háromnyomásos rendszerre tértek át. Fő terményük tehát a gabonafélék. A gyümölcs és a zöldségfélék termesztése mind nagyobb szerepet kapott. A határ meghatározott részén kendert, dohányt és kukoricát termelnek. A kender fontos ipari növénné vált, mert a házi szükségletek kielégítését biztosította. /Alsónemű, ágynemű, díszes terítők, népviseleti ruha/ A kukorica, majd a dohány termesztés átalakítja a falu határát. Ezekből láthatjuk, hogy a gazdálkodás a mezőgazdasági termelésen nyugodott. Az ipari tevékenység a ruházati cikkek készítésében merült ki. A kéziipar fő tevékenysége a szövés- fonás, a subák készítése, majd a sajt, vaj, túró készítése, a pálinkafőzés.

23.

A háziipari tevékenység után is kellett a földesúrnak szolgáltatásokat teljesíteni.

A kereskedelemben a mezőgazdasági termények, a szarvasmarha, gabona értékesítése játszott fő szerepet.

A jobbágyok és zsellérek vásárlóereje igen alacsony szintű volt. A földesurak a kizsákmányolás erejével fellendülésüket biztosították.

Ebben az időben a falu legnagyobb földesura Gerhardt György, az Eszterházy herceg család. Kisebb földesurak Bene János és Fischer Mátyás nemes. Róluk egyelőre többet nem tudunk.

A megindult gazdasági fejlődés elvezetett a majorsági gazdálkodás újjászervezéséhez. Ez teljesen megváltoztatta a falusi gazdálkodás rendjét. Megindult a jobbágyság kezén lévő földek kisajátítása.

Ugyanis, hogy a földesúr majorsági birtokát növelje, kinyújtja kezét a parasztbirtok felé. Tehát a jobbágytelkeket a majorsághoz csatolták, s a földtől megfosztott jobbágyokkal biztosították a munkaerőt.

Ez mély ellentéteket váltott ki a jobbágyság körében, s a földesúri szolgáltatók egyre nyomasztóbbá váltak. A jobbágyok a teher alól szabadulni akartak, sorra paraszti megmozdulások törtek ki. Több helyen fegyveres felkelésre került sor. A kialakult áldatlan helyzet országosan megnövelte a jobbágyok és földesurak viszonyának rendezését, s ellenőrzését. Ez vezetett el Mária Terézia idejében az úrbér rendezéséhez. 1767 januárjában kiadta Mária Terézia híres rendeletét, az Urbáriumot, mely a parasztság szolgáltatásait országosan egyégesen szabályozta.

A sérelmek orvoslása, valamint a földesúri önkény korlátok közé szorítása állami érdek volt. Az úrbérrendezés fontos tényező volt a jobbágyok életében. A rendelet végrehajtására királyi biztosokat küldtek a megyékbe, akiknek irányítása alatt járták sorra a falvakat.

A biztosok összeírták a jobbágyok földjeit, a föld minőségétől függően megállapították a telek nagyságát és a hozzátartozó rétet is. Ez az összeírás alapját képezte az urbárium mellékletének.

Az összeírás előtt a kiadott kilenc „punktumokra” a község bírójának és esküdtjeinek választ kellett adni 1770. május 29-én Nándorban.

A feltett kérdések és az erre adott válaszok az alábbiak:

„Alulíratott Birái és Esküdtjei Nándor Helyiségnek valljuk ezen levelünk rendében, hogy mi az alul megírt Esztendőnek, s Holnapnak napján Tekintetes Nemes Neográd Vármegyének Tekintetes Deputatirja eleibe hivatván, itt megírt

Urbariális Punktumokra kérdeztetvén hit alatt az egész helység nevében is következendő vallást tettünk”.

Kérdések hiányoznak. (hasábos)

Külön mellékelve!

Aláírások: Seres György főbíró, Poroszka Ignács törvénybíró, Varga György, Szalkai István, Poroszka Márton, Tóth József, Seres János, Nagy István.

24.

Az összeírás valójában felmérés volt a földesurak és a jobbágyok közti helyzetben. Ebből kitűnik, hogy azelőtt urbárium nem volt /máshol sem/.

Tehát nem rendezték a jobbágyok kötelességeit és szolgáltatásait. A földesúrnak „minden szükséges munkát” végeztek. E nagyon tág megfogalmazásban nem jutott idő saját földjük megművelésére. E teljes kizsákmányolásban tudatosan a munkakör és a munkavégzés nem volt elhatárolva. Ez a teljes alárendeltségi viszony tudta csak a földesurak jólétét biztosítani. Amennyiben a jobbágyok kötelezettségeinek eleget tettek, megmaradt áruikat szabadon eladhatták. A kapott pénzt magukra és családjukra fordíthatták. Kérdés most az, mennyi volt a haszon? A körülményeket figyelembe véve elmondhatjuk, hogy nem sok. Pénzbeli fizetéssel tartoztak tehát a herczegségnek /Eszterházy/ és a petényi uraságnak /Gerhardt/ a második pont szerint. Felesleges gabonájukat vagy Vácon, vagy Gyarmaton szabadon eladhatják, de ha jégverés látogatta határukat akkor a gabona mellett az állatállományuk sokszor semmivé vált. Ehhez hozzájárult az is, hogy sarjút nem tudtak kaszálni, ami a rétek rossz állapotát jelzi. Erre már előzőleg történt utalás. A kilenced dézsma kötelezettségeket a hetedik pontra adott válaszból tudjuk meg. A kilencedik pont szerint örökös jobbágyoknak vallották magukat ami alatt „szolgát” kell értelmeznünk. E szerint tehát nem volt szabad költözködési joguk, /ami már sok helyen meg volt/ ami számukra igen hátrányos volt. Hiába voltak szorgalmasak, hiába fáradoztak gazdaságuknak fejlesztésén, munkájuknak eredményét mások élvezték.

A feltett kérdésekből, azok válaszadásából csak a kötelességekről kaptunk tájékoztatást, a jogok nem nyertek megfogalmazást. Így a jobbágy teljesen független földesurától. Panasszal a jogtalan szolgáltatások miatt is először a földesúri szervhez, az „uriszékhez” fordulhatott. Ennek kedvezőtlen döntése után a vármegyéhez fellebbezhetett. Pallos joggal az említett földesurak nem rendelkeztek.

A nándori urbárium

A már említett előkészítő munkákat a jóváhagyott urbárium helyszíni kihirdetésével ért véget. Az urbárium és annak mellékleteinek kelte: 1771. április 22. Az urbárium kilenc pontot tartalmaz. Az egyes pontok adatait paragrafusokba foglalták össze, pergament papíron.

Az első pont /puktum/ a belső telek /házhely és tartozékai/ nagyságát állapítja meg.

A második pont pontosan meghatározza a jobbágy haszonvételi jogát, a harmadik pont a földesúr szolgáltatásait, a robotot tartalmazza.

A robot pénzbeli megváltását erőltetni nem lehet.

A jobbágyok adózásait a negyedik pont tartalmazza. Részletesen felsorolja a földesúrnak fizetendő szolgáltatásokat, hat pontban. A 6. §. arról szól az 1548-as 39. §. szerint, ha a földesúr „táborozván” fogságba esik készpénzzel való kiváltásához a jobbágynek segítséget kell adnia.

Az ötödik pont a fizetendő kilencedről /méhkas, bárány, gida, kender vagy len, bor/ és a hegyvámról szól. Hegyvámot minden szőlővel rendelkező jobbágynak kellett fizetni, pozsonyi mérővel.

Ha a szőlőben termés nem volt, a vámot mustban a következő évben kellett teljesíteni.

A földesúr „jussáról” és sajátos jövedelméről a hatodik pont foglalkozik. /madarászás, vadászat, halászat, stb./.

A hetedik pont különböző tilalmakat tartalmaz a rendkívüli cselekedetokről és szokásokról.

A jobbágyok különféle büntetéseit foglalja magába a nyolcadik pont.

A kilencedik pont a „belső rendtartást” szabályozza /jobbágyok panaszainak, sérelmeinek rendezése, bíraskodás, fellebbezés módjai/.

Az urbárium mellékletében a jobbágyok gazdasági helyzete van leírva név szerint. Rögzítve van, ki melyik földesúrhoz tartozik.

Egy egész telek után a szántóterület nagysága 22 ½ magyar hold, a rété 6 kaszás.

A szőlő 2-4 kapás között váltakozik. A végzendő robot a szántóterület nagysága szerint van kivetve. Egy jobbágytelek után 104 nap robotot kellett teljesíteni.

Eszterházy herceghez tartozó jobbágyok:

Sor-szám	Jobbágy neve	Jobbágy telek nagysága	Szántóföld holdakban	Rét, kaszás	Robot napokban
1.	Poroszka László	5/8	13, ¾	3, ¾	65
2.	Ifj.Varga János	1, ¾	40	9, ¼	182
3.	Id.Horváth András	½	11	3	52
4.	Ifj.Horváth András	½	11	3	52
5.	Poroszka György	1	22, ½	6	104
6.	Demeter Mátyás	1	22, 1/6	6	104
7.	Varga András	1	22, ½	6	104
8.	Petren Imre	1, ¾	40	9, ¼	182
9.	Varga György	1, ½	35, ¼	7	156
10.	Id.Bagyar István	1	22, ½	6	104
11.	Bagyar Ferenc	½	11	3	52
12.	Ifj.Bagyar István	3/8	8, 5/4	2, ¼	39
13.	Ifj.Varga János	1	22, ½	6	104
14.	Poroszka Ignác	¾	16, ¾	4, ½	48
15.	Varga György	1	22, ½	6	104
16.	Varga István	1, ¾	39, ¾	9, ¼	182
17.	Varga Gergely	1	22, 1/3	6	104
18.	Ifj.Nagy János	1	22, ½	6	104
19.	Nagy János	2	47, ¼	9	208
20.	Nagy György	1	22, ½	6	104
21.	Szanka István	1, ¾	40	9, ¼	182
22.	Varga Mihály	1	22, ½	6	104

23.	Bagyal György	1	22, ½	6	104
24.	Ifj.Poroszka István	1, ¾	40	9, ¼	182
25.	Id. Poroszka István	1	22, ½	6	104
26.	Poroszka Márton	1	22, ½	6	104
27.	Lakary János	1	22, ½	6	104
28.	Varga György	1	22, ½	6	104
29.	id.Varga István	1	22, ½	6	104
30.	Ifj.Varga István	1	22, 1/2	6	104

27.

Szőlőt birtoklók névsora

Sorszám	Név	Kapás
1.	Seress György	4
2.	Mészáros József	2
3.	Poroszka János	2
4.	Ifj. Varga János	3
5.	Poroszka György	2
6.	Demeter Mátyás	2
7.	Ifj. Horváth András	1
8.	Lakatos András	2
9.	Petren Imre	2
10.	Bagyal János	2
11.	Ifj. Varga György	3
12.	Bagyal István	2
13.	Bagyal Ferenc	2
14.	Ifj. Bagyal Ferenc	1
15.	Id. Varga János	2
16.	Poroszka Ignác	2
17.	Varga György	4
18.	Varga István	3

19.	Nagy János	3
20.	Nagy István	4
21.	Nagy György	2
22.	Szalkai István	4
23.	Varga Mihály	2
24.	Varga György	2
25.	Id. Poroszká István	2
26.	Poroszká István	2
27.	Poroszká Márton	2
28.	Lakatos Gergely	2
29.	Lakatos János	2
30.	Varga Pál	3
31.	Varga István	2
32.	Seress János	4
33.	Seress Gergely	4
34.	Haraszty István	4

Összesen:

85

28.

Zsellérek nevei

Sorszám	Név	Kapás
1.	Mészáros Mihály	2
2.	Leszák Imre	2
3.	Nagy János	2
4.	Varga Gergely	2

5.	Varga István	2
6.	Leszák Mihály	2
7.	Kelemen Tamás	2
8.	Majoros Gergely	2
9.	Varga György	1
10.	Özv.Varga Jánosné	2
11.	Nagy Mihály	2
12.	Kiss György	2
13.	Kováts Mihály	2
14.	Kováts Márton	2
15.	Mészáros János	2
16.	Campanatox	2
Összesen		31

A petényi uradalomhoz tartozó jobbágysok, zsellérek

<i>Sor- szám</i>	<i>Jobbágy neve</i>	<i>Jobbágy telek nagysága</i>	<i>Szántóföld holdakban</i>	<i>Rét, ka- szás</i>	<i>Robot na- pok száma</i>
1.	Seress János	1, $\frac{3}{4}$	40	3, $\frac{1}{2}$	182
2.	Seress Gergely	1, $\frac{1}{2}$	34, $\frac{1}{2}$	8	156
3.	Haraszti István	1, $\frac{1}{2}$	34, $\frac{1}{4}$	8	156
4.	Seress Gergely	2	48, $\frac{1}{4}$	10	208

29.

Zsellérek

Sorszám	Zsellér neve	Robotnapok száma
1.	Leszák Imre	18
2.	Nagy János	18
3.	Varga Gergely	18
4.	Varga István	18
5.	Leszák Mihály	18
6.	Kelemen Tamás	18
7.	Ifj. Majoros Gergely	18
8.	Nagy Mátyás	18
9.	Kovács Mihály	18
10.	Kovács Márton	18
11.	Mészáros János	18
12.	Mészáros Mihály	18
13.	Nagy Mihály	18
14.	Ifj. Varga György	18
15.	Pogány János	18
16.	Bagyal Tamás	18
17.	Babcsa Mihály	18
18.	Varga Ferenc	18
19.	Kiss György	18

A házas zsellérek robotja a kimutatás szerint 18 nap, házatlanoké 12 nap.

Összes szőlő terület 116 kapás.

A jobbágyot a legelő és a szabad erdő használat is megillette. Irtás földet csak földesúri engedéllyel kaphatott.

Saját bor termését Szent Mihály napjától Szent György napjáig kimérheti.

Ellenben a sör és a pálinkamérés, mézárszék, vám, vásártartásának joga a földesurat illeti.

A földesúr pénzbeli jövedelme 2gy évre 1 Ft, minden jobbágy és zsellér után. A jobbágy termény kilenceddel: búzából, rozsból, árpából tartozik a földesúrnak, valamint egy öl fát kellett kivágnia és behordania. Ajándék is megillette a földesurat, s ez a következő: fonyásból egy teljes jobbágynek 6 font, kifőzött vaj 1 icce, kappan, csirke egy, tukonok kettő darab, tojásból egy teljesnek 12 db.

Másfél teljes jobbágy adózásai: esztendőbeli árenda 1 Ft, tűzrevaló másfél öl, fonyás 9 font, kifőzött vaj 3 icce, kappan és csirke 3-3 darab, tojás 8 darab.

A földesúr erdejéből a jobbágy saját szükségletére épület és tűzifát vághatott. Az urbárium a jobbágyot lehetőleg minden pénzbeli fizetéstől meg akarta kímélni, ami nagyon pozitív vonása az urbáriumnak.

Tiltja a rendelet pénzbírság szedését is. Ehelyett robotot és testi büntetést szab ki. Megszüntették az eddigi szokásos vámokat is. Ezzel a terhek lényegesen csökkentek.

A falu összes megművelt földterülete: 941 hold szántó föld, 229 hold rét. Erdőterületről nem szól az összeírás.

30.

A robot évi összege: 2 marhás szekérben és 4 marhás szántáshoz: 2145 nap. Kézi robot: 4632 nap. A kivetett robot elég sok, s így még nagyon leköti a jobbágyot, de már nem szolgai módon köti a földesúrhoz. A földesurakhoz való viszony kezd lazulni, elszakadó tendenciát mutat.

Adózások összesítése:

Évi árenda: 54,- Ft, tűzrevaló fa 41, $\frac{1}{4}$ öl, fonyás 157, $\frac{1}{2}$ font, kifőzött vaj 41, $\frac{1}{4}$ icce, kappan 82, $\frac{1}{2}$ darab, csirke 82, $\frac{1}{2}$ darab.

Az urbárium végén a termelést elősegítő és hátráltató tényezőket tartalmazza.

Elősegítő tényezők:

1. A jó minőségű földek tiszta búzára, keverékre és rozsra alkalmas.

2. A legelők elegendőek, nemcsak a fejős és igás állatokra, hanem a növénydékekre is.
3. Balassagyarmat másfél órányi távolságra van és alkalmas élelmiszer eladásra.
4. A faluban malom van.
5. Az erdei fa tüzelésre és építkezésre elegendő.

Hátráltató tényezők:

- A rétek csak egyszeri kaszálást adnak. A sok esőzés a rétek nagy részét tönkre teszi, s a vízjárás a réteket feltöltötte.

Az elkészített urbáriumot Egri József sk. Nógrád Vármegye szolgabírája és ifj. Trajtler János sk. Nógrád Vármegye esküdtje írta alá.

Az úrbéri rendezés tulajdonképpen elvi jelentőségű intézkedés volt. A szolgáltatások maximumát állapítja meg hangsúlyozva, hogy a jobbágyot a meghatározott terheknél több teljesítésre nem lehet kötelezni.

Ez védelmet jelentett a jobbágyoknak.

Az úrbér rendezés tulajdonképpen a falu 1770-es jobbágyi birtokállományát rögzíti és jóváhagyta az addig történt földesúri foglalásokat. Nem intézkedett a szabad költözködésről. A földesúrnak sok lehetőséget adott majorságának kiterjesztésére. A jobbágyok és zsellérek fiai számára megnehezítette a további földszerzés lehetőségét.

Ez megszabta az elkövetkezendő évtizedekre a parasztság sorsának alakulását. A földesurak igyekeztek kijátszani az urbárium rendelkezéseit. Pozitív vonás az, hogy a rendezés törvényes állapotot teremtett a földesúri érdekektől diktált jogszabályok teljes zűrzavarában.

Nemsokára újra szükségessé vált a jobbágyságra nehezedő nyomás enyhítése. II. József 1785-i jobbágyrendelete végleg megszünteti a „jobbágyi” nevet, a földhözkööttséget és biztosítja a szabad költözködést.

A volt jobbágy szabadon rendelkezett ingó jogaival és törvényes ok nélkül nem űzhető el földjéről.

Ezek mellett az úrbéri szolgáltatások megmaradnak.

Az említett rendelet nem hozta meg a jobbágy teljes szabadságát, ellenben erősen növelte öntudatát és erősítette osztályharcát.

31.

Az 1738-1742 között végzett országos összeírások megbízhatatlanok voltak. Ezért II. József rendeletére 1784-ben újabb körültekintőbb népszámlálást tartanak, amikor az adatszolgáltatás a kiváltságokra, a jobbágyokra, a zsellérekre és a polgárookra egyaránt kiterjedt.

A népszámlálás tulajdonképpen az 1770. évi rendelet utasításai szerint készült. A megye által kirendelt polgári biztos és a katonai összeíró biztos járasonként, faluról-falura haladva, a helyi lelkipásztor közreműködésével házanként számolta meg a lakosságot.

Két példányban kitöltötték az „Egyéni ház és családi ívet”. Egy példány a községnél, a másik példány a katonai biztosnál maradt.

Az összeíró ívek alapján községi összesítő készült négy példányban. Két példány a falunál maradt, egy példányt a megye, egy példányt a katonai parancsnokság kapott meg.

Nándor a kékkői járás összesítőjén a 164. község.

A birtokos neve: közbirtokosság. Házak száma: 91. Családok száma: 108. Jogi népesség száma: /lélekszám 600/, két idegennel összesen 602 fő.

Férfiak száma: 310, melyből házas 128, nőtlen 182. Nők összes száma: 290. A férfiak közül nemes 2, pap 2, tisztviselő 2, paraszt 53, polgár és paraszt örököse: 38. Zsellér 69, egyéb 21.

A népszámlálás adatai szerint a község lakossága 602 fő, ami a közepes falu jellegét határozza meg. A fejlődés erőteljes. Ez az első összeírás, amikor hű képet kapunk a lakosság összetételéről is. Első alkalom, amikor a jobbágyot parasztnak nevezik. A községben élő földnélküli parasztnak a zsellérek. Ezeknek száma magas, több mint a volt jobbágyoké. Az egyéb kategóriába a kereskedők, az üzletesek és a mesteremberek tartoznak. Kelecsényt nem találjuk az összeírásokban. Kelecsény ebben az időben pusztá, igen kis létszámmal.

Az összeírásban két pap szerepel. Nándorhoz több filia tartozik, s ezért kellett a két pap. Nemesek száma szintén kettő.

Az összeírások során az Eszterházy herceg család nevével tehát családi nevet először Eszterházy Benedek használja, aki az 1500-as évek táján jeles vitéz volt. Fia pozsonyi alispán lesz, aki felveszi a Galánthai előnevet. Ősi fészük a Csalólóköz. A 17. század elején már bárói és grófi águk van. Pál gróf 1687-ben nyerte el a római szent birodalom hercegi címet. Ügyes családi politikával vagyont

halmozva, valamint katonai vitézséggel egyre magasabb pozícióra tett szert. Miklós herceg harminc éves korában huszár ezredes.

Eszterházán barokk kastélyuk van, süttői vadászházzal /Dunántúlon/.

Ezt 1620-ban Eszterházy József bővítette.

Ebben az időben Kismarton volt az egymillió holdas uradalom központja. József utóda a birtokban Pál Nádor volt. Pál Nádor unokája Miklós herceg „versaillesi mintára” építi a kastélyt, a Fertő-tóval szomszédos süttői vadászház helyén.

Évi jövedelme mintegy kétmillió aranyforint. Ebbe tartozik bele a nándori uradalom is.

Az 1800-as évek elején gyorsuló tendenciával az egész megyében tart a paraszti földek kisajátítása. Így csökken a jobbágyok száma, emelkedést mutat a zsellérek száma. A csökkenő állatállomány miatt a termelés már nem kifizetődő. Egyedül a szőlőtermelés terebélyesedik, nő a legtöbb községben. Nándorban is nagy teret kap. Ezzel szemben a nemesi uradalom árutermelése nagy lépéssel halad előre. A gabonatermelésről áttérnek a jövedelmezőbb állattenyésztésre, s ez a parasztság rétegződését eredményezte. A majorsági állattenyésztés újabb szenvedést hozott a parasztságnak. Csak egy kis réteg folytatja a földszerző tevékenységet, egyre több zsellér jut cselédsorba.

32.

Ilyen körülmények között 1828-ban országos összeírást rendelnek el, melyből megismerjük a falunk lakosságának rétegződését, foglalkozását és a termelés jövedelmezőségét.

Összeírásra került a 16-60 év közöttiek száma a családfő megnevezésével, a családhoz tartozó személyek száma és gazdasági helyzetük.

Az összeírás névsorát a következőképpen közöljük:

A nagy táblázatok 48-52. oldalig külön mellékelve!

Az eddigi leírás alapján az 1700-as évtizedeinek történetéből láttuk Nádor fejlődését.

A középkorban s azt követő évszázadokban az egyháznak fontos szerepe volt a fejlődés menetében.

Az újjá telepített Nándor lakói róm.kat. vallásúak.

A hűbéri társadalmi rendben a hűbérúr, a földesúr szava, mindenek felett állt. Ez a leírásokból is kitűnt. A nándori plébániát 1706-ban állították vissza. De szabadalmányozási plébánia.

Az újjáéledt falunak első plébánosa Páber György, aki 1706-ban elhagyta Nándort, s 1717-ig a licenciátusok vezették /gondozták/ a plébániát. A váci Püspöki Levéltár Kanonika vizitációk leírása szerint az első látogatás 1715-ben volt.

A látogatást Illésházy Miklós és Hunyady László végezte.

E látogatást követte az 1718-as, 1728-as és 1730-as.

Nevezetes vizitáció volt az 1746-os, március 16-án.

Nándorhoz, mint anyaegyházhoz a következő községek tartoztak: Bodony, Debercsény, Ecsed, /Kisecset/.

Az 1839-es kanonika vizitáció szerint Debercsény, Ecsed, Szente, Kelecsény tartozik Nándorhoz.

Első anyakönyve 1743-ból származik. A Historia Domus 1830-ban íródott.

II. fejezete a plébánia történetét mondja el.

1717-ben a licenciátusok vezetése után Letovanecz Mihály került plébánosnak, aki 1719-ben Nézsára megy. Utóda Valkó Miklós, aki 1720-ig, mint adminisztrátor tevékenykedik. Őt követi mint plébános, 1720-1725-ig Holicsényi Ferenc. Adminisztrátorként tevékenykedik 1729-ig Geró Mihály.

Zsámboki László 1729-1738-ig plébános, aki igen szegényes körülmények között élt.

Őt követte Novotni Endre plébános, 1738-1752-ig, aki negyvennégy éves korában Nándorban hal meg. Szabó János 1752-1756-ig vezeti a plébániát.

Őt követi Buglovsky Imre, aki 1760-ig vezeti a plébániát.

A bujádi plébános Lafftsák János 1760-ban kerül a plébánia élére, aki 1776-ig vezeti az anyaegyházat.

Sinkay István esztergomi születésű, aki egy évi káplánoskodás után 1761-ben lesz Nándor plébánosa 1785-ig, aki ott meghal.

Helyére Toronyossy János kerül, aki 1790-ig marad a faluban. Az újabb plébános Gombos Mihály, aki 34 évig tevékenykedik s 1824. május 14-én meghal, s ott temették el.

Prózler /Sordélyi/ József 1826-ban Alsósápról kerül Nándorba, aki hat év után 1832. január 12-én hal meg.

33.

1832-ben Gyürky Athanáz lesz a plébános 1841-ig.

Őt követi 1844-ig Szliacsany József, aki az év szeptember 21-én meghal.

Halála után Rozsenberszky József lesz a plébános, aki 1854-ben Mogyoródra megy.

A megüresedett plébániai állást Illés Elek tölti be 1855-ben.

1857-ben a környék szülötte Kovács Ferenc /aki Ordason 1818-ban született/ lesz a plébános, 1865-ig. Utóda Ehn Bernát, aki mint Romhányi kerületi esperes lesz, aki Nándor plébánosa 1872-ig. Utána Trabalka János a plébános 1888-ig, aki innen Nézsára kerül.

1888-1893-ig Csajka Lajos kerül a plébánia élére. 1891-től, mint kerületi jegyző fejt ki tevékenységét.

Ezután, mint állandó adminisztrátor dolgozik, Szirmák Béla 1893-1900-ig. Nándorból Bugyi községbe kerül, mint plébános.

Rófusz Gábort, mint híres plébánost tartja számon a szájhagyomány. Mint káplán működött Nándorban, Újkecskésen, Hódmezővásárhelyen, Csongrádon és Kecskeméten. 1901-ben lett Nándorban adminisztrátor, majd 1906-ban plébános. Hamarosan a romhányi kerület segéd esperese és tanfelügyelője lett. Érdeme, hogy a nándori templomot kifestette, új orgonával látta el. A kiscseti és szentei templomot javította, valamint a filia területén lévő iskolákat felszerelte. 1918-ig volt plébános.

A váci egyházmegye történeti névtára második részében a papság életadatai sorában két névvel ismerkedtünk meg, akik Nándorból származnak, a falu szülöttei. Poroszkay János Nándorban /Nógrád m./1767-ben született. A budai egyetemen végezte el a teológiát, ahol hittanárrá avatták. A váci papnevelő intézetben tanulmányi felügyelőnek kinevezték. Az egyházjog és történelem helyettes, majd a bibliának rendes tanára lett. 1799-ben bagi plébános lesz öt év múlva Vác-felsővárosi plébánossá kinevezik, majd 1808-ban a király kispóposttá és kanonokká kinevezte. 1822-ben a váci székesegyház főesperese lett, lemondott a plébániáról. Nemsokára a baboti címzetes apátságot kapta meg munkásságának elismeréséül. 1825.április 29-én halt meg, s a székesegyház kriptájában temették el. A Nándorban építendő templomra 6.000.-váltó forintot hagyott örökségül.

Poroszkay Péter 1802-ben született Nándorban.

Középiskoláit Vácon, a teológiát a bécsi egyetemen végezte, mint pázmánista. 1825-ben szentelték pappá, s mint káplán három évig Kecskeméten működött. Három év múlva püspöki iktató, majd mindszéki jegyző lett. 1834-ben zomboki, majd 1845-ben romhányi plébános lesz. Romhányban kerületi esperesnek nevezik ki, 1858-ban.

1869-ben, mint a váci székesegyház kanonokja végzi munkáját, s 1872-ben dornáni címzetes prépost lett, mint olvasó kanonok hal meg, 1888. február 18-án.

Az említett két kanonokot a szájhagyományban nem emlegetik. Érdekes a névváltozás. Az 1770-es urbárium összeírásban, valamint az 1828-as országos összeíráson több Poroszkay családi név szerepel. Poroszkay családi név nem fordul elő. Az „y” hozzátevése lehet elírás, vagy melléknévi jelzőként kerül oda magyaros formában. Nem tudni pontosan. Az életírók a Nógrád megyei Nándorról szólnak, tehát a mai Magyarnándorról.

Így a mai falunkból való származás bizonyított a két Poroszkay esetében.

A török idő alatt, mivel a község leégett, elpusztult, valószínű a templom is rommá lett. A feljegyzések szerint a jelenlegi templom a régi templom helyén épült, új alapokon, kiemelkedő dombon.

37.

A templomot Carolus Duliczky építette. 1855. április 21-én Láng gyarmati kőműves rakta az alapkövet le. Alapozás alkalmával az építkezés megszakadt, mert Duliczkyt perbe fogták és elítélték. Emiatt a munkát Kanizsai Alajos uradalmi építész folytatta. A templom építését Bakosványi váci püspök finanszírozta 12.698,- Ft-al.

Nagy jelentőségű adományt hagyott az építkezéshez /6.000,-Ft/ Poroszkay János kanonok, Nándor szülötte. A templom 1858-ban elkészül, s ez év december 12.-én kerül sor felszentelésre. A későbbiekben 1881-ben nagy tűzvész pusztított a községben, amikor az új templom áldozatul esik. A sekrestye tetőzete, a templom tornya leégett, a harangok elolvadtak. Az építési munkák hamar beindultak, amit a község lakóinak áldozatos összefogása tett lehetővé. 1931-ben nagyobb renoválási munkák történtek. A templom klasszicista jellegű. Fő homlokzata rusztikázott, pylaszterekkel három részre osztott. Az egyszakaszos torony szinte a tetőből nő ki. Az enyhén hajló szentélyét széles kosározás,

diadalív választja el. Jellegzetes a fából készült fehér oltára, mely szintén klasz-szicista.

A főoltárkép Szent Miklóst ábrázolja, teljes püspöki Ornátusban. A képet 1855-ben Poroszkay Péter romhányi esperes adományozta.

Kis harangja régi eredetű, 1743-ban Christelly János Ernő pozsonyi harangöntő készítette. Legrégibb harangja 1617-ből való.

A templommal átellenben, majdnem egymagasságú dombon iskola épült. Az iskola történetére később visszatérünk. Visszatérve az 1728-as összeírásra /országos/ az a jobbágyok részére porciót is előírt. E szerint a katonaságnak az előfogatokat természetben kell biztosítani, valamint a lovak, katonák ellátásáról is gondoskodni kell. A katonák eltartása és a szállítása általában ráfizetéssel járt, ami nagyobb számú osztrák katonák szállítását jelentette. Így ezek a terhek a falu jobbágyainak vállán nyugodtak.

Tíz év elteltével 1738-ban végzett összeírás községi összesítő adatai szerint a 16 éven felüli személyek száma 206, jobbágyok száma 44, zsellérek 42, házatlan zsellér 2 fő, testvérek száma 16, fiúké 9, férfi szolgák száma 2, női szolgák 1, mesteremberek száma 1. A házak száma 87, egyel kevesebb, mint 1828-ban. Mit mutat a gazdasági oldal. A vetésterület 948 pozsonyi mérő, melynek haszna pozsonyi mérőként 284.-Ft 24 értékű.

A termékszaporulat 1896 pozsonyi mérő, a termés 1358.-Ft 48 xr értékű. Rétek száma kaszálóknál 237 p., a haszon 21 Ft. 6 xr. Szőlőterület 70, $\frac{3}{4}$ pozsonyi mérő, s a haszon 28.-Ft 13 xr pozsonyi mérőnként. A szőlő kapásokban kifejezve 282. A termés kapásokban átlagban 394 Ft 48 xr.

Az állatállomány a következő: igás ökrök száma 72, fejős teheneké 8, üsző 12. Három évnél idősebb lovak száma 138, egy évnél idősebb juhok száma 161, egy éven felüli sertések száma 20.

Az 1838-as adatok kedvezőbbek, mint a tíz év előttié. Miből fakadt ez? A nemzeti megújulás idején mind jobban szélesedik az uradalmi parasztság rétege. Az erősen emelkedő számú zsellérek közül kerül ki a családok nagy része, továbbá a napszámosok, a későbbi részaratók száma stb. Ez a rétegződés magával hozza a terhek nem megfelelő elosztását.

A szaporodó terhek jobban a szegényeket sújtják. Az 1836-os úrbéri törvények és az 1848-as örökváltság törvénye jobban a jómódú parasztságnak kedvezett.

Sokan a nyomasztó terhek miatt a katonai fogdosás elől elmenekülve, betyárnak állnak be.

Ez általános jelenség volt. Hogy Nándorból származtak-e, vagy Nándorban betyárok éltek volna sem a szájhagyomány, sem a feljegyzések nem tudósítanak.

38.

A környékbeli községekben éltek betyárok, s a falvak lakossága védelmezte, rejtegette őket a csendőr szuronyokkal szemben./Pl. Mohorán Savanyú Jóska, Hagymás Jancsi/.

A 40-es évek elején a reformeszmék körüli nagy viták mind élesebbek lettek. Előtérbe kerültek a gazdasági jellegű kérdések, a jobbágysággal összefüggő kérdések. Így az érdeklődés előterében az 1848-as törvények úrbéri vonatkozású rendelkezései álltak. Ugyanis a legfőbb kérdés az volt a földbirtokosok számára, hogy mit kell érteni az úrbéres és az úrbérpótló földek fogalmán, melyeknek felszabadulásáról a törvény intézkedett. Ennek ellenére az 1848-as törvények nem tették az egész parasztságot földjének tulajdonosává, mert csak a telkes jobbágyok és az úrbéres zsellérek szabadultak fel. Az uradalmi jobbágyok és zsellérek nem jutottak földjük birtokába. A földesurak nehézséget támasztottak az erdő, a legelő, a szőlő és irtások birtoklása körül is.

A közös legelő legtöbbjét a földesurak maguk megszerezték. Az erdőnek a földesúr és a jobbágy közti arányos megosztására sem került sor. Ezek az intézkedések a földesurak védelmét szolgálták, továbbá a kizsákmányolás erőforrásait.

Az 1848-as szabadságharc és következményei

Az egész ország nagy várakozással tekintett a reform-országgyűlésekre, de sajnos ezek nem hozták meg a kívánt eredményt. Az 1848-as törvények előreladást jelentettek a parasztság helyzetében, de az ország politikai helyzete mindjobban éleződött. A párizsi forradalom hatására a felvilágosodás eszméi a szabadság, az egyenlőség és a testvériség jegyében egész Európát lángra gyújtják. „Világ proletárjai egyesüljete!” - jelszava végigsöpör az egész világon, forradalomra mozgósítja az országokat. A bécsi forradalom után 1848.

március 15-én a forradalmi eszmék hatására a pesti forradalmi ifjúság Petőfi Sándor, Jókai Mór vezetésével kivívja a magyar nemzet függetlenségét és szabadságát. Az egész ország ünnepel. Harangzúgás közepette szereznek tudomást községünk lakói az évszázados osztrák bilincsek lehullásáról. Ez az öröm azonban nem tartott sokáig. A bécsi udvar az elismert nemzeti függetlenség ellenére azon van, hogy régi helyzetét biztosítsa hazánkban. Ezért az udvar Windischgrätz herceg vezetésével megtámadja az országot. E váratlan támadásra a nemzet ellenáll, s Kossuth Lajos vezetésével gyorsan megszervezik a magyar honvédséget. Megindul az élet-halál küzdelem, az 1848-49-es szabadságharc; az élni akarás ereje dicsőséget hozott a magyar függetlenség számára. Jellasics megfutamítása után, a tavaszi hadjárat sikerei hatására a bécsi udvar az orosz cártól segítséget kér. A nagy túlerővel szemben a szabadságharc elbukott s megkezdődött Haynau rémuralma, az osztrákok uralmának biztosítása. Az 1848-as jobbágy felszabadító törvények ellenére a feudális viszonyok nem szűntek meg teljesen. Emiatt nagy az elégedetlenség. A szegény parasztok, a házatlan zsellérek földosztást követelnek. Ezért szükségessé vált végérvényesen a birtok rendezése, amit az 1853-as császári rendelet, az úrbéri pátenst hozott meg. Az új birtok-rendezés nagy küzdelem közepette ment végbe, ami elmélyítette a telkes gazdák, a zsellérek, a földesurak és az egész falu parasztsága közötti ellentéteket. A földesurak nem fogadták osztatlan lelkesedéssel a rendezést. Minden lehetőséget megragadtak, hogy a rendelet kikapuját kihasználva a maguk javára billentsék a mérleget. Új viszony kezdett kialakulni a parasztság és a földesurak kapcsolatában. A parasztságon belül új tagozódás alakul ki, s ez nagy harcok közepette megy végbe községünkben. A megváltozott helyzet új lehetőséget ad úgy a volt jobbágyoknak, a zselléreknek, mint a földesuraknak.

39.

Az előrehaladás igen lassú, de a 48-as forradalom szelleme érezteti hatását a hozott rendeletekben. Az 1853-as császári rendelet szerint a nagybirtokosok /földesurak/ továbbra is megőrizték birtokállományukat. A jobbágyoknak a földet örökre birtokba adták. A nem úrbéri jellegű földek - mint a szőlők, irtványok, erdők, stb. - felett a földbirtokosok megőrizték továbbra tulajdonjogukat. Fennmaradtak még a földek használatáért járó jobbágytartozások. Az abszolutizmus idején a parasztság legnagyobb része igen szegény sorsban élt.

Az uraságtól kapott egy hold földet, szabadon művelték. Azelőtt minden jobbágnak negyven napi robotot kellett dolgoznia földesurának. Ez volt az „úrdolga”. A jobbágy feleségének viszont robotként a szőlőbe kellett járnia. A fennálló robot évi értéke a balassagyarmati főszolgabírói hivatal feljegyzésében, a községenkénti tájékoztató táblázata szerint, Nándorra vonatkozó rész az alábbi:

Az 1852/53 évre a munkakötelezettség 238 az iga napok száma, 381 a kézi erő napok száma. Ebből az első félévben ledolgozott iga: 119, kézi erőben 130 ½ nap. Pénzbeli lerovás 95,- Ft. 03 3/8 xr. A második félévre letörlesztett iga napok száma: 119, kézi erőben 190 ½ nap. A pénzbeli lerovás 95,- Ft 03 3/8 xr. A feljegyzés szerint az említett gazdasági évre a kivetett robot teljesítve lett. Lemaradás nem jelentkezett. Mit jelent ez? A földbirtokosok az erőszak fegyverével hatottak a jobbágyokra, hogy a földszabadítási rendelet ellenére minél kevesebb kiadással biztosítsák földjeik megművelését. A pénzbeli lerovás, adó a földek használatáért járó díj, amiről már említést tettünk. Tehát minden lehetőséget megragadtak érdekeik védelmében. Ebben az átalakulási időszakban megkezdődött a paraszti osztály kialakulása, rétegződése.

A hűbéri viszonyok valódi felszámolása a pátens kiadása után történt meg. Az 1853-as pátens az egész jobbágytelek után járt erdőegység kulcsát a mi megyénkben 3-6 holdban állapította meg egységesen. 1865-ben a X. törv. cikk viszont a lezajlott földrendezéseket, tagosításokat és a legelő elkülönüléseket megmásíthatatlannak nyilvánította. A pátens alapjain történt földbirtokrendezéssel kapcsolatban, községünkben is házhelyet osztottak ki a régi jobbágyoknak. Egy házhely négy fertály 28 magyar hold /1200 négyszögöl/. Ennek megoszlása a következő volt: 20 hold szántóföld, 4 hold legelő, 4 hold rét. A földeket örökbe kapták, /Zichy féle földek kb. 400 hold/ saját tulajdonjoggal. A pénzadó helyére a dézsma adót vezették be. Minden terményfeleségből, állatokból hetedet kellett adni, amit „dézsma váltságnak” neveztek. A zsellérség továbbra is megmaradt. Helyzetükön annyi változás történt, hogy szőlő földet kaptak. A zsellérek elszegényedési folyamatából megszületett az uradalmi cselédség, a napszámosok rétege.

Magyarország geográfiai szótárában 1851-ből a III., IV. kötet 133. oldalán ezeket olvashatjuk. Nándor a Magyar falu, Nógrád megyében van, egy keskeny völgyben. Katolikus parókiája van templommal. Földjei, rétjei termékenyek. A

falunagy része a báró Prónay családé. Érdekes, hogy utolsó postának Vác van megjelölve, holott Bgyarmaton és Rétságon működött Postahivatal. A szomszédos Debercsénynek Bgyarmat az utolsó postahelye. Lakóinak száma 681, melyből 659 róm. kat. 14 evangélikus, 8 zsidó. Kelecsény mint pusztaszerepel, Nándor filiája. Lakóinak száma 30 fő, melyből 19 róm. k at., 6 evangélikus, 2 református és 3 zsidó. Kelecsény is a Prónay család birtoka.

A XIX. század elején, 1826-ban a falu földesúri birtokai a báró Prónay család kezébe kerülnek.

Később Romhány földbirtokosai a Gyurcsányi és Somogyi családok is szereztek itt birtokokat, melyek nem voltak jelentősek. A Kelecsényi birtokot Prónayéktól Csernus Andor vette meg, aki 1872-ben szép, csinos eklektikus jellegű kastélyt épített. A kastélyt erdő veszi körül, s Nándortól 2,6 kilométerre van.

40.

A kastélyban értékes fegyvergyűjtemény volt elhelyezve, számos XVII. századi fegyverekkel. Emellett a 6.000 kötetből álló könyvtár is itt nyert elhelyezést. 1880-ban báró Buttler Ervin vette meg a Kelecsényi birtokot Csernus Andortól. Nemsokára Kiskelecsény, a későbbi Hársaspusztát Buttler tulajdonába került. Így 2.500 kat. hold földtulajdon birtokosa lesz Nándorban. Visszatérve az országos helyzetre, a szabadságharc elbukásával nyílt katonai diktatúra, a Bach-korszak rémuralma nehezedik hazánkra. E nehéz helyzetben Nógrád megye elveszti teljes önállóságát és a pozsonyi kerülethez sorolják. Ennek eredménye, hogy a helyi igazgatási szerveket önkormányzati joguktól megfosztották, s renegátok irányítják a megye és a község életét. Ezzel az önkényuralommal éppen a falvak parasztsága száll szembe. Ez az ellenállás később az 1867-es kiegyezéshez vezetett. A kiegyezés tulajdonképpen a magyar és osztrák uralkodóház kiegyezését jelentette, mely a további előrehaladás biztosításának fontos állomása volt. A kiegyezést követően 1870-ben népszámlálást rendelnek el. Községünk a kékkői járáshoz tartozik, s ennek összesítőjén az alábbi adatok szerepelnek.

A házak száma: 115. A jelenlévő népesség: 796. Ebből férfi: 373, nő: 423. Ezek állapot szerinti megoszlása: nőtlen férfi: 186, nős: 172, özvegy: 9, elvált: 6. Nő hajadon: 199, férjes: 179, özvegy: 35, elvált: 10.

Vallásfelekezeti szerinti megoszlás: római katolikus: 734, evangélikus 24, zsidó 33.

A műveltségi állapotról a következőket tudjuk meg: olvasni tud: 99 férfi és 205 nő. Olvasni és írni tud: 68 férfi és 30 nő. Sem olvasni, sem írni nem tud /analfabéta/: 206 férfi és 188 nő. Összesen: 394.

Rendes katonai szolgálatot teljesít: 4 fő.

A község lakóinak foglalkozás szerinti megoszlása: pap 2, tanító 3.

Föld és erdőművelésnél birtokosok: 52, haszonbérllő 1, éves szolgák száma: 141.

Napszámosok 59, ipari munkás: 1, fém-kőfaragók: önálló 3, munkás 3.

Vegyészeti, élelmezés, dohánycikkek termelésénél önállóak: 3, munkás: 1.

Bőr és papírgyártás, egyéb iparágakban: önálló 2, munkás 2.

Személyes szolgáltatásokat teljesítők 7.

Foglalkozás nélküli egyének 14 éven felül: férfi 10, nő 250, 14 éven alul: férfi 110, nő 135, összesen: 245 fő.

Tekintsük át az állatállományt

Ló: kanca, nehéz fajta 69, herélt nehéz 56, csikó 3 évig 26, lovak összesen: 152.

Szamárból 11 van számon tartva.

Szarvasmarha: magyar bika: 2, tehén 48, ökör 54, borjú 23, ez összesen: 127 db. Svájci tehén 6, borjú 2, összesen: 8 db.

Juhokból nemesített: 1500, közönséges 1142, összesen: 2642 db.

Kecskékből 4 db, sertésből 324 db, méhkasból 33 db van összeírva.

Az összesítő végén külön a katonai személyek kimutatása szerepel a következők szerint: tényleges szolgálatban távollevők: 4, szabadságos 2, tartalékosok 10 fő a rendes katonaságnál /k.n.k./. Honvédek száma: 2 fő.

Az 1870-es összeírás sokrétű, és a falu életéről sok következtetést tudunk levonni.

41.

A műveltségi szint: iskolai végzettség alacsony szintű, ami megfelel a kor szellemének. Analfabéta a lakosság fele. Az írni, olvasni tudók száma a lakosság 12,3 %-a. Iskola tehát van. A tanulók száma elég magas lehetett, mert három tanítót alkalmaztak. Ebben az időben a nevelők magas osztálylétszámmal dolgoztak.

Mivel több község tartozik a plébániához, lehet, hogy Debercsényben vagy Szentén is volt iskola. Biztosan ez nem állapítható meg.

Magas az éves szolgák száma /családok/. Egyéb foglalkozásúak száma igen kevés. Dohánytermesztéssel is foglalkoztak, amit a szájhagyomány is megerősít. Foglalkozás nélküliek inkább a nők. A férfiak elhelyezkedése gondot okozott. A 14 éven aluli munkanélküliek száma 245 fő. Ebből nem tűnik ki az iskoláskorúak száma. Gyakorlatilag 4 osztály volt. Habár a népiskola két osztályának elvégzését már a törvény kimondta 1868-ban. Általában a rendszeres iskolába járás hiányzott. A tanév 10 hónapig tartott. A tankötelezettség 6-12 évig tartott.

Az Eötvös-féle népiskolai törvény ugyan megteremtette a fejlődés feltételeit, de az iskolaügy elmaradottsága még egy ideig fennállott. E korszak jellegzetes iskolatípusa a népiskola és a középiskola közötti átmenetet képező polgári iskola. A paraszt és munkáscsaládok, és a kisiparosok gyermekei áldozatok árán a polgári iskolába mehettek. Ezzel megnehezítették a magasabb képzés megszerzésének útját. Tehát ez a rendelkezés az uralkodó osztály műveltségi monopóliumát szolgálta.

Az állatállomány elég magas, mert a növénytermelés mellett az állattartásra nagy súlyt helyeztek. Magas a juhok száma, ami a házi iparral függ össze. Az alsó ruhaneműek nagy részét maguk állították elő, s ezért a kendertermelésre is nagy súlyt helyeztek. Fejlett volt a fonás, szövés, a népi ingek, terítők, kötények készítése.

A báró Prónay uradalom vétel útján részekre bomlik. A Bende Buttler és a morhai Gróf Zichy család osztoznak a birtokon.

Az 1880-as években tehát több földbirtokos jelenik meg a községben. Ezekben az uradalmakban a napszámosok, a zsellérek nagy része elhelyezkedik. Az egyes uradalmak a cselédségre alapítják üzemeiket, azzal az elgondolással, hogy a családos paraszt a biztos kenyeréért kevesebb fizetséggel is beéri. Az egyes uradalmak arra törekedtek, hogy a családok maradását különböző juttatásokkal biztosítsák. A cselédség volt a szegény parasztság legelmaradottabb rétege, az igények nagyon alacsony szintűek voltak. A család kiszolgáltatott volt földesurának. Bármikor felmondás nélkül elbocsáthatta. A munkaidő napkeltétől napnyugtáig tartott. Erre a munkaidőre szükség is volt, mert a mező-

gazdasági munka lovakkal, ökrökkel és kézi erővel történt. A birtokos parasztság vagyon szerint rétegeződött: nagygazdákra, kisbirtokosokra és törpebirtokosokra. A nagybirtokosok béreseket és napszámosokat tartottak. A kisbirtokosok családjukkal maguk művelték földjüket. A törpebirtokosokat földjük nem tudta eltartani, ezért kénytelenek voltak mezőgazdasági bér munkát is vállalni. Emellett sokan kupeckedtek és házi ipart folytattak. A kiszolgáltatottságból eredően egyre súlyosbodott a gazdasági cselédség helyzete. Jellemző rétege az uradalmaknak a summások. Ezek tulajdonképpen kétlaki életet éltek az otthoni föld és a messzi távolban lévő nyári munkahely között. A 60-100 főből álló summás csoportot a summás gazda toborozta össze. A summásnak legtöbbször rossz lakás, silány étkezés és embertelen életmód jutott osztályrészül. Ezzel szemben a világ folyásáról többet tudtak, mint az otthon maradottak.

42.

A törpebirtokosok és a nincstelen agrárproletárok száma mind jobban növekedett országosan is a XIX. század végére és a XX. század elejére. A mezőgazdasági munkások népünk legrosszabbul kereső rétege. A summások, az éves cselédek, kubikusok közül a kubikus réteg volt a legharciasabb és legszélesebb látókörű, mert járták az országot. Az éves cselédek, a gazdag parasztok cselédjeinek tömege helyhez kötött, ezért politikailag fejletlenebbek maradtak. A forradalmiság inkább a kubikusok között fejlődött ki. A munkanélküliség terebélyesedik, s ezért megkezdődött a külföldre való kivándorlás – főleg Amerikába. Hazánk a 3 milliós koldusok országa lett. Ez a légkör arra készítette az embereket, hogy megélhetőségüket más módon biztosítsák.

Élet a XIX. század végén

A kiegyezés utáni időben a falu legnagyobb földesura a báró Buttler /Kelecsény és Kiskelecsény/ család, továbbá a Bende család 1.000 holddal és Gróf Zichy család Csukorpusztán és Nándorban 400 hold erdő és 600 hold szántóval rendelkezett.

A Bende család kastélyt épített /a mai állami gazdaság központja/ cselédházakkal. Nándor határának 2/3 része és Kelecsény, Csukorpuszta teljes egészében a földbirtokosok kezében van. A gazdák kezén kb. 500 holdnyi föld van. A parasztság körében a régi feudális maradványok még tovább élnek, mint a jobbágy, zsellér, béres szóhasználat. A zsellérek egy kat. hold földet kaptak, különben részért dolgoztak az uraság földjein. Túlsúlyban a harmados rendszer volt használatban. A kapás növényeket /kukorica, burgonya, dohány/ felesben dolgozták. Aratáskor „avatás” alkalmával tizedik részt kaptak bérül. Az „avatás” abból állott, hogy aratás alkalmával felköszöntötték a tarlón megjelenő földesurat, egy kis virág és kalászból álló csokorral, amit a földesúr jobb karjára felkötöttek, viszonzásul a cselédek a sor mellett minden tizedik kévét megkapták. A napi napszám ekkor 40 krajcár volt. A földművelő eszközök nagyon kezdetlegesek voltak. A gabonát sarlóval aratták, majd a learatott gabonát cséphadaróval, lovakkal kicsépelelték, illetve nyomatták. Emiatt a cséplés igen nagy munkát jelentett. Előfordult, hogy november vége lett, mire az egész falu elcsépelelt és a gabona a csűrökbe került.

A jobbágyok /a gazdák/, zsellérek életfolyására jellemző volt, hogy a jobbágy csak jobbágyleányt, a zsellér csak zsellérleányt vehet feleségül. Általános törekvés volt, hogy mindenki „jól menjen férjhez” a vagyon alapján. A menyecske a háztartásban nem rendelkezhetett, ő csak dolgozhatott. Házasságkötésnél alapelv az volt, hogy a vagyon egybe maradjon, illetőleg a meglévőhöz minél többet szerezzenek. Így módon tört be a kapitalizmus a falu életébe. A kapitalizmus nemcsak az emberek gondolkodásmódjában, hanem a termelésben is éreztette hatását. A gazdák arra törekcszenek, hogy a nagyobb jövedelmet biztosító ipari növényeket termeljék: kendert, lent, dohányt és répát. A burgonya és a kukorica a szükségletek kielégítését szolgálta. A kezdetleges művelési eszközök használata, a trágyahiány hatással volt a terméseredményre. /A gazdák aránylag kevés állatállománnyal rendelkeztek. Az 1880-as években búzából a terméseredmény 6 q/kat. hold, majd a századfordulón az átlag 8 q fölé emelkedett. Adatok, szájhagyomány alapján/.

Az országutak mentén 1880-tól nagy lendülettel folyik az eperfaültetés. Ugyanis az 1880-as években építették a Bgyarmat - Nándor közötti országutat. Az ehhez szükséges kőmennyiséget a mohorai kőbányából szállították a helyi és mohorai fuvarosok. Az útépitkezésnél a falusiakból sokan dolgoztak, mert ez biztosabb jövedelmet jelentett számukra. A munkások bérül kukoricát kaptak, mivel kevés volt a búza. A „bundás pálinka” és kukoricakenyér jellemezte a zsellérek, napszámosok és kubikusok helyzetét. Mohoráról a fuvarosok az Ipolyon túlra is szállítottak követ. A fuvarozás aránylag jó jövedelmet biztosított, s így a lótenyésztés fellendült. Egy-egy törpebirtokos, zsellér négy lovat is tartott. Ebben az időben a fuvarozás fontos foglalkozási ág lett. A falu lakosságának majdnem a fele cselédekből áll. A nagy kisgazdák inkább gabonaféléket, kukoricát, burgonyát és ipari növényeket termeltek a házi szükségleteknek megfelelően. A hegyeken, dombokon szőlőt termelnek. A készült borból a fuvarosok a városba szállítottak, ahol jó pénzért eladták. A 80-as években a búzatermelés igen rossz volt. A nagyon elszaporodott verebek is nagy kárt tettek, ezért elrendelték a verebek összefogását /szitával/, irtását.

A rossz gabonatermesztés rákésztette a gazdákat az állatok számának emelésére. Elsősorban lovat, tehenet, ökröt tartottak, azokat késő őszig legeltették. A gazdálkodás módszerére jellemző a régi kétnyomásos rendszer.

Eddig nem szóltunk a cselédek és úrbéresek helyzetéről.

Az urasági cselédek szerződéses alapon dolgoztak. Minden földbirtokosnak cselédei számára biztosítani kellett legelőször a lakást, mely egy szobából és egy közös konyhából állott a legtöbb esetben. A béresek egy hold földet, egy hold rétet kaptak saját művelésre, valamint aratáskor minden 12. rakást szalmával együtt. Kommencióként jár 12 kg bányahús, 6 kg marhahús, 1 kg só, 12 liter petróleum, 30 kg juhsajt, egy tehéntartás. Akiknek tehenük nem volt, tejet kaptak. A családok teheneik őrzésére külön pásztort kaptak, hozzá megfelelő nagyságú réttel.

A szabad tehéntartás mellett szabad sertéstartás is biztosítva volt. A létszám nem volt meghatározva. A cseléd kanász kommenciója megegyezett a tehénpásztoréval. A béres ezeken felül minden négy ökör után 60 forintot, a kocsis egy pár ló után 40 forintot kapott bérül. Ezek a díjtételek kis eltéréssel a földbirtokosoknál egységesek voltak. Báró Buttler a cselédek munkája mellett aratókat és summásokat is alkalmazott. Szám szerint mintegy 30-at. Ezek zömmel

felvidéki szlovákok vagy alföldiek voltak, akik jó munkásoknak bizonyultak. A summásoknak az uraság, az ebéd és a vacsora helyszínre való kiszállításáról gondoskodott. A századfordulón a cséplést már cséplőgéppel végezték. Így a munkamenet lényegesen meggyorsult. 1914-től aratógép is segítette a sikeres munkát. A földműves osztály életjelt ad magáról megyeszerte. Nagy volt a fájdalom és a nyomor. 1897 őszén több felé arató sztrájk tört ki.

Cséplőmunkások sztrájkoltak a Buttler és a Zichy uradalomban, ahol mintegy 90 fő aratómunkás beszüntette a munkát és újabb bérrendezést követeltek. A bérharcok számára a mezőgazdaságban legalkalmasabb idő az aratás volt, a cséplés ideje. Báró Buttler és gróf Zichy kényszerhelyzetbe kerültek. Jól tudták, hogy termésük forog keréken. Néhány napi munkabeszüntetés után Zichy gróf hozzájárult a bérrendezéshez.

Egy aratópár keresete a következőképpen alakult:

16 q gabona /buza, rozs, árpa/, két havi ingyenes ellátás, húsz pár aratónak a két havi ellátáshoz még a következőket biztosították:

14 q buza, 20 kg zsír, 15 kg só, 2 q hús /csak birka/, 2 q sajt. Hagymáról, zöldségről már az aratóknak kellett gondoskodni.

44.

A századfordulókor a község lakossága mind magyar.

Házainak száma: 190, lakóinak száma: 908.

A községnek postája és távírdája van. Az első posta épülete a régi általános iskola hátsó bejáratánál a mai új tanterem épület helyén volt.

A közigazgatási reform során Nógrád megyét hat, majd hét járásra osztják fel. Községünk a balassagyarmati járáshoz tartozik. A balassagyarmati járáshoz 45 község tartozik és 14 körjegyzőséget szerveznek, melyeknek száma a század végéig alig változott. 1886 táján megszervezik a nándori körjegyzőséget, melyet a már említett postaépületben helyeznek el. A körjegyzőséghez Mohora község tartozik. A körjegyzőség első főjegyzője Budaházy Zoltán 1886-1907 júliusáig, őt követi Sándorfy 1907-1908-ig, majd 1912-ig Pákozdi Zsigmond a főjegyző. 1895. október 1-vel bevezetik az állandó állami anyakönyvvezetést.

Mivel a községháza nem bizonyult megfelelőnek, ezért a főjegyző javaslatot tett új községházára és jegyzői lakás építésére. A képviselőtestületben majdnem feles arányban mohoraiak voltak. Az 1900-as évek elején a nándori rivalisták nem akartak az építkezéshez telket biztosítani. Az egymás közti civakodás eredményeként a Mohorai képviselőtestület tagjai szinte egységesen felajánlották az építkezéshez szükséges telket a mai orvosi rendelő helyén, 1 kat. hold terület.

Így 1905-ban Mohorára helyeződik át a körjegyzőség.

Mohorán az első községháza a mai idősebb Borkó János féle házban volt, mely akkor gróf Váy Gábor tulajdonát képezte. Magyarnándor, Mohora, Debercsény kisközségek együttesen 1907-ben megépítik a községházát. Réti István érsekivadkerti építőmester végezte az építést, 2 szobás, konyhás jegyzői lakással. Így lett a nándori körjegyzőségből mohorai körjegyzőség. Debercsény 1905 előtt a rétsági járáshoz tartozott.

Az 1871-es közigazgatási reform nyomán a községi önkormányzati jogot a képviselőtestület gyakorolja. A községeket nagy - és kisközség kategóriába sorolják. Nagyközségek azok, akik saját erejükből el tudják látni a közigazgatási feladatokat. A kisközség csak egymással szövetkezve tudja megoldani a feladatokat. Nándort a kisközségek sorába sorolták. Közigazgatási ügyekben az első fellebbezési fórum a vármegye, másodfokú fórum a belügyminisztérium. A községek államhatalmi szerve a képviselőtestület, mely fele részben választott, fele részben a legtöbb adót fizetőkből, az u.n. rivalistákból állott. A választójogot vagyonhoz kötötték, ezzel akarta az uralkodó osztály hatalmát és akaratát biztosítani az elnyomottak felé. A rivalista rendszer tulajdonképpen a jó módúak érdekszervezete, s így „népakaratról” beszélni sem lehetett. Minden 100 lakos után egy képviseleti tag választható. Kisközségekben a képviseleti tagok száma 10-20 fő között váltakozott. Nagyközségekben 20-40 fő között váltakozott. A képviselőtestület évente kétszer tartott ülést.

Ennek határozatait és a törvényhatóságok rendeleteit az elöljáróság hatja végre. Az elöljáróság tagjai kisközségben: a bíró, a másodbíró, a törvénybíró, két esküdt és egy körjegyző.

Nagyközségben a bíró, helyettese, pénztárnok, jegyző, közgyám és az orvos. A körjegyzőség területén kezdetben orvos nincsen. 1880-ban szervezik meg

először a közorvosi hálózatot. Községünk a balassagyarmati körzethez tartozott. A század végén vérhas, himlő, kolera járvány, torokgyík és a tüdővész sok áldozatot követel. Minden 20.000 emberre jut egy orvos. Az 1900-as években már 25 orvosi körzet van, mintegy 55 orvossal, 102 szülésznővel és 25 gyógyszerházzal. A nándori körjegyzőség is kap orvost, Rottmann Ottó személyében. Őt követi Fittel Imre, aki már Mohorán lakik, 1908-ban meghal, a község római katolikus temetőjében temetik el.

45.

Ebben az időben patika nincsen a községben. Két év múlva kap csak orvost a körjegyzőség, illetve a mohorai orvosi körzet. Dr. Gyenes Vilmos fiatalon kerül körorvosnak, akinek Mohorán saját háza és házipatikája van. 1920-ig a mai Drogunion épülete.

1900-as években a mohorai körorvosi körhöz a következő tizenhárom község tartozott: Csitár, Marcal, Szügy, Csesztve, Mohora, Cserháthaláp, Cserhátsúrány, Herencsény, Terény, Szanda, Szandaváralja, Nándor és Debercsény. Az utak rossz állapota az igen nehézkes közlekedési viszonyok sokszor lehetetlenné tették a gyors orvosi segítséget. A nagy orvosi körzet is jelzi, hogy kevés az orvos. Orvosi rendelőt nem találunk a községekben. A rendelés hol az egyik, hol a másik beteg lakásán volt. Későbbiek során egy kis üzletben volt bérelt rendelő. Higiéniairól szó sem lehetett. Ilyen körülmények között nagy a csecsemőhalandóság. Ennek csökkentése központi feladat volt. 1920-ban a halálozás arányszáma a községben 21,3 %-os. A meghaltak 43 %-a gyermek. Ebben az időben a legfőbb halálokat a gümőkór, tüdőgyulladás és a bélhurut okozta. Nagy előrehaladást jelentett az egészségügy területén, amikor 1897-ben Balassagyarmaton megépül a Mária Valéria Kórház. Ezzel az intézménnyel Nógrád megye nagy részében javul az egészségügyi helyzet. 1911-ben már hét járási tisztiorvost találunk a járások székhelyein. Az 1891. évi XIV. törvénycikk a kötelező betegbiztosítást írta elő a munkáltató részéről. Ez főleg a nagyobb üzemekben nyert megvalósítást, falun erről nem tudnak.

Amint a közegészségügy, úgy a falu közbiztonsága sem volt megfelelően megszervezve. 1883-ig csendbiztosok vezetése alatt pandúrok adták a karhatalmat. 1884-ben megszervezik a csendőrséget, akik ritkán járják a falvakat. 1901-ben három helyen volt csendőrőrs: Balassagyarmaton, Érsekvadkerten és

Bercelen. Nándor a vadkerti őrshöz tartozott. A csendőrök időnként lóháton jelentek meg a falvakban.

A gyakori brutalitások félelmet keltettek a falu lakosságában. Az ellenszenvet fokozta még az, amikor a betyárok után kutattak. A szájhagyomány szerint Benkó Sisa István és Savanyú Jóska betyár látogatta Nándor környékét. Velük kapcsolatban jelentős esemény Nándorban nem játszódott le. Benkó Sisa István fő tevékenykedési területe Rétság és Szendehely között volt. Sisa Istvánt 1874-ben a pandúrok elfogták és 20 éves börtönbüntetésre ítélték. A csendőrség véglegesen felszámolta a romantikus és gyakran a közbiztonságot is fenyegető betyárvilágot.

A közbiztonság nagyon megszilárdult és közben fokozatosan az uralkodó osztály elnyomó szervévé vált. A fejlődő kapitalizmus idején az ipar és a mezőgazdaság fejlődése lassú volt. A kereskedelem felvirágzását erősen hátráltatta az úthálózat hiánya. Az országutak építése mellett sürgőssé válik a vasútvonalak megépítése is. Ez országos kérdés lett. Megyénkben az első vasútvonalat Budapest – Aszód - Salgótarján között építették meg. A vasútvonal eleinte magánérdekeltség volt. 1885-ben az alispán a megyei vasútvonal építésének gondolatát veti fel, amit a közlekedési minisztérium engedélyezett, B.gyarmat – Losonc, B.gyarmat – Ipolyság szakasz megépítése. Az Aszód – Balassagyarmat vonalszakasz építését az olaszok irányítják és építik. Nándor és Becske közötti alagút építése miatt esik választás az olasz szakemberekre. Magyar részről a munkálatok szervezésében Tolnai Gedeon, mint főmérnök vesz részt /mohorai földbirtokos/. A vasúti töltés munkálatainál a helybeli fuvarosok is részt vesznek. A töltéshez a földet és a követ a kubikusok taligával hordták. A munka megkönnyítésére öt taligát egybekötve lóval vontatták. Lassan haladtak az alagút felé a 16-os emelkedő megépítésénél. Majdnem egy évtizedig tartó nehéz munka eredménye a vonatvonal és az alagút megépítése. A vasúti közlekedés 1891-ben megindul Ipolyság felé.

46.

A Millennium évében 1896. szeptember 11-én történt meg Aszód – Balassagyarmat – Losonc vasútvonal műszaki bejárása, felülvizsgálata és átadása. / Nógrád megye története 1848 és 1919. 151. old./

Ennek megtörténte után megindult az első vonat Aszód felől Balassagyarmat felé. Ünnepeyes fogadtatásra kivonult a falu lakossága.

Varga Pál magyarnándori lakos erre úgy emlékszik vissza: „Nagy volt az izgalom, amikor híre ment, hogy jön az első vonat. A vasútállomást meglepte a falu népe a jelzett napon. Mindenki kíváncsi volt az első vonat érkezésére. A szerelvény mozdonya hosszú kéményű, a kis tolató mozdonyokhoz volt hasonló. Piros, fehér, zöld színűre volt festve, nemzeti zászlókkal és pántlikákkal díszítve. A mozdonyhoz négy zárt kis kocsi /személy/ volt csatolva, azokban emberek ültek. Igen szép látvány volt, amikor a vonat megállt. Az idősebbek igen meglepődtek azon, hogy ló nélkül megy. Ez a gondolat igen sokáig foglalkoztatta az idős embereket. Itt láttak először ló nélkül menő kocsikat. Az öröm és a csodálat sokáig élt az emberekben, amíg megszokottá nem vált. Balassagyarmatra már nem kellett gyalogosan menni vagy szekéren. 40 filléres menetjegy fejében lehetett vonattal Gyarmatra utazni”.

A vasút igen sokat fejlődött a századfordulóig. A vonat mellett a szekéren való utazás és a gyaloglás hosszú ideig megmaradt, a falu maradi családi körében. Visszatérve a közigazgatáshoz. Nógrád megye hat országgyűlési képviselőt küldhet az országgyűlésbe. Az újraszervezés során Nándort a balassagyarmati választókerülethez tartozik. 1910-ben új választójogi reform lép életbe. Ez a választójoggal rendelkezők számát nagyon leshorította, biztosítva az uralkodó osztály /tőkésék, földbirtokosok/ biztos uralmát. A választás nyilvános volt. A korteskedés igen sok pénzbe került. A választók megvesztegetésére törekedtek, ami nem volt nehéz dolog. Ez pénz mellett borral történt. Legtöbb esetben arra a jelöltre szavaztak, aki több bort fizetett. A nők szavazati joggal nem rendelkeztek. A szavazati jog elérését nagyon sok kötöttség szabályozta. Ilyen a 24.életév elérése, a 6 elemis iskolai végzettség /igen kevesen érték el a 6 elemi a századfordulón/, 10 évi helyben lakás stb. A választópolgárokat szekereken vitték a szavazóhelyiségekhez. A szekereken nemzeti zászlót lengettek, s vígan énekelve tették meg az utat a választás helyiségéhez. Az 1880-as években, a községekben sok tűzvész pusztított. A nándori 1881-es nagy tűzvész pusztító hatása nyomán az embereket foglalkoztatta az önkéntes tűzoltó testület megalakításának gondolata. E gondolat 1888-ban megvalósult, amikor megalakult a nándori „tűzoltó egyesület”. A megyében, ebben az időben 22 egyesület működött, ami nagyon kevésnek mondható.

A technikai vívmányok sorában a vasút mellett a fényképezés és a mozgókép megjelenése csodálattal tölti el a falvakban és a városokban élő embereket. Mozi 1900-ban létesül Balassagyarmaton, Losoncon és Salgótarjánban, ahol néma filmeket vetítenek szórakozás céljából. A faluba ennek csak a híre érkezett. Különben az efféle szórakozás csak a pénzes városi lakók számára volt jelentős. Mi volt a községünkben a szórakozás? Erről alig lehet beszélni. A vásár, az ünnepnapra misére menő leányok tulajdonképpen divatbemutatót tartottak. A délutáni litániára a leányok és legények egyaránt elmentek, majd azt követően sétára indultak. A legények különböző csoportokba /fiatalok, idősebbek/ verődve, hol mulattak a kocsmában, hol meglátogatták a pincéket. A dalolás, népi dalok éneklése jellemezte ezt az időszakot. Jeles nap volt a búcsú, december 6-a, Szent Miklós napján, amikor a táncmulatság alkalmával, fiú és lány között ismeretség, szerelem szövődött.

47.

Gyakoriak voltak a tavaszi lakodalmak, de az őszi hónapokban kötődött a legtöbb frigy. A házasságkötésnél igen erősen hatott a kapitalista szellem, a vagyon harácsolása, a minél több földterület szerzése, a gazdagodási tendencia. A gazdagok /rivelisták/ lenézték a cselédeket, a napszámosokat. Érvényesül a kasztrendszer s ez mindjobban éreztette hatását igen hosszú ideig.

Téli estéken a fonók és tollfosztók jelentették az összejöveleket. A helyi események megtárgyalása mellett erősen élt a mesemondás, népdalok, balladák éneklése. A legények csoportosan látogatták a fonókat s erősítették énekükkel a meghitt hangulatot. Közkedveltek voltak a Luca-napi hiedelmek, Luca-szék készítése. Elmondható, hogy az emberek babonások voltak, s erősen hittek a különböző babonákban. A betlehemes járás Szent estén, vagy előtte való napokban hozzátartozott a karácsonyi ünnepkörhöz, valamint az ólomöntés is. Az eladósorban lévő lányok kíváncsian fürkészték a jövődöbeli udvarló nevét, jellemét, szerencséjét. A babonaság az elnyomottak elmaradottságát, szűk látókörét jelentette. A faluban a századfordulón sok volt az írástudatlan. Újságolvasás fogalom volt, legtöbben nem is láttak újságot. A cselédek, a napszámosok, a csekély számú ipari munkára járók a puszta létért folytatott küzdelemmel voltak elfoglalva. A verejtékes munka a földdel, a természettel, a földbirtokosokkal szemben mind jobban lekötötte idejüket. Az 1800-as évek végén

kialakult birtokeloszlás tulajdonképpen a szegénységet kitermelte, erősítette. Ennek következménye, hogy olcsó munkaerő lett a szegény parasztság, a cseléség.

A gazdálkodás menetében fejlődés következett be, elterjedt a háromnyomásos rendszer.

Mit jelent ez? A megművelt földterületet három részre osztották fel. Elsőbe az ősziakat vetették, a másodikba a tavasziakat /árpa, zab, burgonya/, a harmadik rész az úgynevezett fekete ugar üresen maradt. Ezen állatokat legeltettek. Ez az állattenyésztés fellendülését jelentette, ami nemcsak az igaerőt, élelmet és pénzszerzési lehetőséget biztosította.

A föld nagy értéket képviselt, ez a hatalom alapja. Utána a legnagyobb érték az ökör volt, majd sorrendben a ló, tehén, sertés és juh következett. A megtermelt gabona cséplését már géppel végzik. Az 1900-as években megjelenik a gőzcséplőgép. A vetőgép, a kaszálógép, aratógépek a földesurak kezében vannak. A paraszti gazdaságokban kézzel vetnek, kaszával, sarlóval aratnak. A cséplés munkáját járgánnyal hajtott cséplőszekrények végezték.

Szecs kavágó és ré pavágó már a parasztnak is rendelkezésére állt. A paraszti gazdaságokban sok a faeke, fokozatosan megjelenik a vasgerendélyes eke vassarlóval, illetve ekevassal ellátva.

E nagy változás a termelésben is meghozta eredményét és a munka menetét meggyorsította. A cséphadaró, a lótaposás, a kézi cséplés a gépek megjelenésével „divatját” múlta, s e miatt kerül ki a forgalomból. A gabonatermelés mellett jelentős volt 1880-as években a szőlőtermelés.

48.